

„Odaát majd Bachnak
szeretnék fűjtatni!”
(Nagyváti Pál)

Kormos Gyula

A nyíregyházi evangélikus Nagytemplom orgonatornájának története, kántorai*

Történelmi áttekintés

Nyíregyháza a török hódoltságot követően az 1700-as évek elején még mindig jelentéktelen településnek számított „Gróf Károlyi és Palocsay birtokában, lakossai Oroszok, Reformátusok és igen kevés Catholikusok, kik a földművelésre ügyetlenek[,] az Uraságnak tartozó taksát rendetlenül fizették és egyéb törvényes közdolgaikban is igen restek” voltak. A település körüli birtok szántóföldjeinek megművelése érdekében gróf Károlyi Ferenc, a helyiség egyik birtokosa Nyíregyházán látta jónak letelepedési engedélyt adni a földet megművelőknek. 1753 őszén már mintegy 300 család költözött ide Szarvasról, Békéscsabáról, Mezőberényből, Orosházáról és Tótkomlósról,¹ „azonban lakótársak nélkül csak ekével ’s egyéb szántási eszközökkel ellátva jövének ide szántani és vetni, már mint jövendő lakosok.” Templomuk azonban nem volt, s amikor ígéretet kaptak egy „templomház” építésére, ennek hírére, hogy „milly vallásszabadsággal élnek a’ Nyíregyháziak, ismét csoportonként siettek ezen új gyarmatba”. Mielőtt azonban a nádból felépült oratóriumot² 1754 végén a tokaji katolikus plébános és esperes felháborodására az egri püspök a vármegyeházán keresztül elrendelte volna, november 4-én éjjel a gyülekezet tagjai az oratóriumot lebontották, harangjukat elrejtették, prédikátoruk pedig Debrecenbe menekült.³ Egy kis enyhülés után azonban száműzött lelkészüket iskolatanítóként visszahívhatták, majd 1758-59. körül egy nádból készült ideiglenes oratóriumot építettek fel, ahol korábbi lelkészük, Wandlik Márton az iskolatanítótság

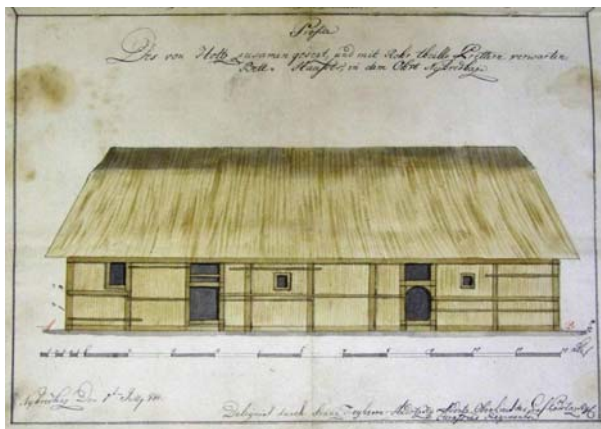
* Köszönetem fejezem ki *Belyus Beátának*, a Nyíregyházi Evangélikus Gyülekezet levéltárosának, aki lehetővé tette számomra az intenzív kutatást!

1. A települések mai nevét használtuk. EvtNy: E/4. Történetkönyv, melyben a Nyíregyházi Evangélikus Ekklesiának XIX^{ik} századtól kezdve évenkénti történetei... (1753-1855) (továbbiakban: Történetkönyv) 14–25. p.; Gróf Károlyi Ferenc személyében 1740 körül nyomtatásban megjelent katekizmusa alapján mélyen vallásos érzelmű embert tisztelhetünk, aki katolikus létére korát megelőzve szabad vallásgyakorlást ígért a betelepülőknek. Apja gróf Károlyi Sándor kötötte 1711-ben a szatmári békét.

2. EvtNy: Nyíregyháza városának krónikája 1753^{ik} évtől kezdve (továbbiakban Krónika) 328.; Ez esetben az oratórium imaházat jelent.

3. EvtNy: E/4 Történetkönyv 14–25. p.; Krónika 329.

mellett titokban a papi szolgálatokat is ellátta. Később, 1767-ben a Királyi Helytartó Tanácshoz írt levélben kérték, hogy egy oratóriumot építhessenek, s lelkészt is tartassanak. A helyi plébános gáncsoskodása ellenére végül hosszas huzavona után a nádfedelű oratórium, melynek terve 1775-ből származik,⁴ felépült. Ezt használta a gyülekezet a mai Nagytemplom építéséig (1. kép).

1. kép. Az oratórium oldalnézete

Bár e korai korszakból nem maradt fenn semmi olyan dokumentum, amely az imaházban orgona létezését igazolta volna, mégis úgy gondoljuk, hogy ebben az oratóriumban már volt egy kisebb pedálos orgona,⁵ így a gyülekezetnek orgonálni tudó kántorra is szüksége volt.

II. József türelmi rendelete értelmében a gyülekezet végül 1783-ban megkapta az engedélyt egy új templom építésére. Az alapkövetétel 1784. március 24-én megtörtént, s a két és fél évig tartó építkezést követően 1786. október 22-én fel is szentelheték két végigmenő oldal- és egy orgonakarzattal kialakított templomukat. (2–3. kép)

2. kép. Nyíregyháza város pecsétje

3. kép. A gyülekezet pecsétje 1783-ból

4. EvtNy: E/5 Leveleskönyv 1. (1790-ig). 135. a (238. p-tól) a fából készült nádfedelű imaház 1775. július 1-jei dátummal ellátott helyszínrajza és homlokzati kialakítása.

5. Ld. később Kummer szerződésének 7. pontja.

A Nagytemplom barokk orgonája

A felszentelt templomot a padokon kívül azonban oltárral, szószékkal (4. kép), gertyatartó csillárokkal és orgonával is el kellett látni. A templom felépítése után csak 10 évvel később, 1796-ben került sor a méreteihez igazodó orgona megrendelésére. Nem tudjuk biztosan, hogy az imaházból hozták volna át orgonájukat, de a templom építése kapcsán ilyen kiadásra nem akadtunk. Annyi azonban bizonyos, hogy az új orgona építője mérlegelte, hogy a régi orgonából mit tud felhasználni az új hangszer készítésénél. A gyülekezet Emanuel Kummer nagyvárad-i orgonaépítővel⁶ kötött szerződést egy 25 regiszteres⁷ orgona megépítésére. Ez az orgona azért érdemel kiemelt figyelmet, mert az akkori Magyarország evangélikusainak egyik legnagyobb orgonája volt.⁸ A teljes egészében II. József türelmi rendeletét követően épült orgonák közül építéskor viszont ez volt a legnagyobb evangélikus templomi hangszer. A legnagyobb evangélikus gyülekezeteknek (Szarvas, Békéscsaba, Győr, Tótkomlós, Orosháza, Mezőberény, Lócse, Besztercebánya, Nagyvárad, stb.)⁹ ekkor még mindenhol kisebb orgonájuk volt. Ez alól kivétel Erdély szász területe, ahol ezidőtájt Nagyszebenben és Brassóban volt nagyobb orgona. A nyíregyházi Nagytemplom orgonája a környék evangélikus templomainak orgonáihoz képest viszont kiemelkedően nagy hangszernek számított.

4. kép. A templom szószékének rajza

6. Emanuel Kummer vándorévei állomásainak vége felé Johann Gross-szal Johann Pekingnél dolgozott, akitől 1794-ben szerszámokkal együtt mindketten titokban keletre menekültek. Útközben októberben egy-két orgonát megjavítottak, s novemberben hamis papírokkal Kassán jelentkeztek, ahol megbízták őket a dóm orgonájának nagyjavításával, bár a munkát a lőcsei Borovecky József és a helyi Zelenák Miklós is megpályázta. S mivel a szakmában nevük még ismeretlen volt, a helyi illetőségű fiatal orgonaépítőt, Zelenák Miklóst melléjük rendelték. Zelenák azonban hamarosan észrevette, hogy Kummerékkal kapcsolatban valami nincs rendben, és a pozsonyi Janicsek Károly özvegyétől – ahol Gross korábban vándoréveit töltötte – megtudta szökésüket. Kummer kérelmezte Kassán a polgárjogot is, de azt megakadályozták. A délnémetországi Rot an der Rot-i orgonában egy J. Immanuel Kummer név is megtalálható. Nem tudtuk kideríteni, hogy a két személy ugyanaz-e. (*Acta Organologica*. Merseburger, Berlin – a továbbiakban A. O. – Band 22 (1991) 18, 94.; Band 24 (1994) 217.) Kummer mindesetre Nagyváradon telepedett le. Ismert munkái Jászsalsószentgyörgy (1814), Tyukod (1814), Debrecen Szent Anna-templom (1816), Hajdúszoboszló (1818), Magyarkecel [Szilágy vm., ma Mesesenii de Jos, R,] (1832). Ld. Solymosi Ferenc–Czár Attila: *Magyarország orgonái*. Magyarországi Orgonák Alapítvány, Kiskunhalas 2005 (a továbbiakban Solymosi-Czár); Nagyvárad ma Oradea (R) ld. még Lelkes György: *Magyar Helynév-azonosító szótár*. Talma Könyvkiadó, Baja 1998. (továbbiakban: Lelkes) 379, 430.

7. Regiszter = az orgona egy sipsora, amelynek minden sipsja azonos hangszínnel és hangerővel szólal meg.

8. A soproni evangélikus templom orgonája ugyan ekkor már 27 regiszteres volt, de az még 1752-ben épült 20 regiszterrel, majd 1783-ban bővítették 27 regiszteresre.

9. Lócse (Szepes vm.) ma Levoča (SZK), Besztercebánya (Zólyom vm.) ma Banská Bystrica (SZK), Nagyvárad (Oradea), Nagyszeben (Szeben vm.) ma Sibiu (R), Brassó (Brassó vm.) ma Braşov (R); Ld. Lelkes: 370, 118, 429, 427, 135.

Még az 1804-es egyházlátogatás felmérése is ezt tükrözi:¹⁰ Abaújszántó 6 regiszteres, Arnót 3 regiszteres, Fancsal 4 regiszteres, Hernádvécse 4 regiszteres, Miskolc 8 regiszteres, Nagybánya* 4 regiszteres, Nagykárolyban*, Sajókazán, Érolasziban* nem volt orgona, Tállya 6 regiszteres, Tokaj 9 regiszteres. (* ma Románia területén¹¹)

A Kummerrel kötött német nyelvű szerződés¹² annak részletessége, kidolgozottsága végett még ma is példaértékű (5. kép), ezért annak fordítását teljes egészében közöljük:

„A Tiszteletreméltó Nyíregyházi Evangélikus Gyülekezet kívánságára összeállítottam egy új orgona diszpozícióját,¹³ amely mind a település helyzetének, mind a templomnak megfelelő, mégpedig a következőképpen:

Fő manuál¹⁴

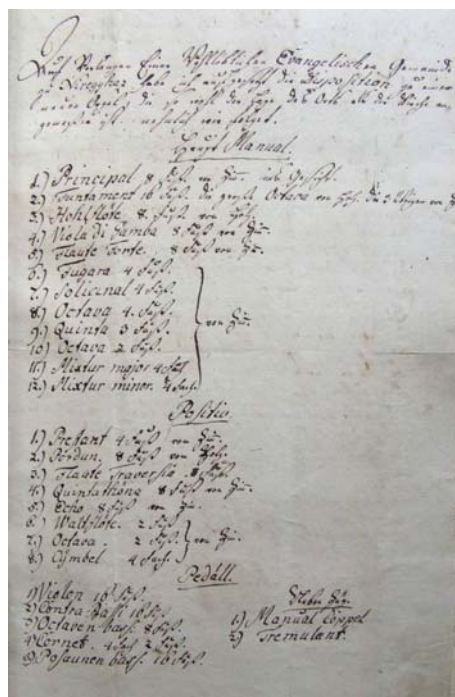
- 1.) Principál 8 láb,¹⁵ ónból, a homlokzatban
- 2.) Alap¹⁶ 16 láb, a nagy oktáv fából, a többi 3 [oktáv] ónból.
- 3.) Hohlflöte 8 láb fából
- 4.) Viola di Gamba 8 láb, ónból
- 5.) Flauta Forte 8 láb, ónból
- 6.) Fugara 4 láb
- 7.) Solicional¹⁷ 4 láb,
- 8.) Octava 4 láb
- 9.) Quinta 3 láb¹⁸
- 10.) Octava 2 láb
- 11.) Mixtur major 4 soros
- 12.) Mixtur minor 4 soros

Pozitív¹⁹

- 1.) Prestant 4 láb, ónból
- 2.) Pordun 8 láb, fából
- 3.) Flauta Traversia 8 láb
- 4.) Quintathöna 8 láb, ónból
- 5.) Echo 8 láb, ónból
- 6.) Waldflöte 2 láb
- 7.) Octava 2 láb
- 8.) Cymbel 4 soros

ónból

ónból

5. kép. Kummer szerződésének 1. oldala

10. EvtNy: E/5 Leveleskönyv 2. (1790-1811)/162, 2, 10, 35, 48, 60, 69, 79, 88, 124-125, ill. Püspöki látogatás jkve. 1804. 3, 15, 30, 50, 68, 81-82, 92, 104, 114, 150.

11. Mindhárom település ma Románia területén található: Nagybánya (Szatmár vm.), ma Baia Mare; Nagykároly (Szatmár vm.), ma Carei; Érolaszi (Sváb-Olaszi, Bihar vm.), ma Olosig; Lelkes: 414, 420, 191.

12. EvtNy: E/5 Leveleskönyv 2. (1790-1811)/45. A szerződés olvasatát ld. Függelék 1.

13. Diszpozíció = hangkép, vagyis az orgonán található regiszterek összessége.

14. Az orgona erőteljesebb, markánsabb regisztereit megszólaltató billentyűsora.

15. Láb = kb. 30,5 cm. A sípsor legnagyobb sípjának testhosszát jelenti, pl. 8 láb (8') = kb. 244 cm.

16. Feltehetően egy nem túl erős principál sípsort jelentett.

17. Helyesen: Salicional.

18. A valóságban 2 2/3'.

19. Az orgona azon egysége, melyet a karzat mellvédjében helyeznek el. A nagyobb barokk orgonák jellegzetessége, általában karcsúbb, fényesebb hangzású. Egy másik manuálról szólaltatható meg.

Pedál²⁰

- 1.) Violon 16 láb
- 2.) Contrabass 16 láb
- 3.) Octavbass 8 láb
- 4.) Cornett 4 sor, 2 láb
- 5.) Posaun 16 láb

Mellékhúzó:

- 1.) Manual Coppe²¹
- 2.) Tremulant²²

Ehhez tartoznak

1.) 5 db szélláda, 2 a főműhöz, 2 a pozitívhoz, és 1 a pedálhoz, amelyeket úgy kell kialakítani, hogy ezáltal minden változat kellően érvényesüljön, jól és tartósra kidolgozva.

2.) 3 fűvő, 12 láb hosszú és 6 láb széles.

3.) A traktúrát úgy kell elkészíteni, hogy az egy jó mechanikához illően könnyen játszható legyen, akadás nélkül.

4.) A billentyűzet az új szokás szerint hosszú oktávval C, Cis-től d³-ig ébenfával és elefáncsonttal jól kidolgozva.²³

5.) A pedál: szintén hosszú oktávval, c¹-ig.

6.) Minden egyes hangszínváltozat intonációját úgy kell kidolgozni, hogy mind-egyik feleljen meg a saját nevének, továbbá úgy összességében, mint egyenként olyan hatást mutasson, hogy ez az orgona mind a Tiszteletreméltó Gyülekezetnek, mind építőjének dicsőségére szolgáljon.

7.) Mivel némi munka, amely sajnos kevés értéket képvisel, már elkészült, én azonban a saját építési módom miatt abból a sípokon kívül semmit sem tudok felhasználni, ezért ezeket fel fogom használni hozzá, és mivel ennél a diszpozíciónál a pedál több hangot kap, a hiányzókat elkészítem.²⁴

8.) Meggyőződve az orgona szükségességéről és meghatódva a gyülekezet nemes bizalmától, mindent megtennék azért, hogy kívánságait teljesítsem, és a munka fogja bebizonyítani, hogy csalódtak-e, beleértve azt a kötelezettséget, hogy [az orgona] az 1797. Szent Mihály napi istentiszteleten való használatra elkészüljön. Azzal az ígérettel, hogy azt teljesen jól és tartósan elkészítem, hogy az minden hozzáértő meglegedésére szolgáljon, továbbá annak elkészülte után magamat minden szakértőnek alávetem.

Mindezekért követeléselem mindösszesen (a lakatos-, szobrász- és asztalosmunkák kivételével) kétezer rajnai forint, miközben azonban minden anyagköltséget állok. Továbbá kötelezem magam, hogy az orgonán, annak elkészülte után egy évvel, minden hibát, amely magától előfordul, térítés nélkül kijavítok.

Azt is kívánám a Tiszteletreméltó Gyülekezetet esdeklően kérve, hogy már a munka kezdetére a faanyagot az én költségemre szerezze be, aminek a jó munkához száraznak kell lennie.

Továbbá önök vállalják azt is, hogy számomra a munkámhoz megfelelően kényelmes szállást biztosítsanak.

20. Az orgona legmélyebb tónusú hangszíneit tartalmazó műve, billentyűzete lábbal szólaltatható meg.

21. A manuálkopula olyan szerkezet, amely összeköti az orgona két billentyűsorát, pl. itt a főművön játszva a pozitív mű billentyűi is lenyomódnak, ezáltal az ott bekapcsolt regiszterek is megszólalnak.

22. Tremoló, amely a bekapcsolt hangszíneket a légnyomás periodikus megváltoztatásával remegően szólaltatja meg.

23. A nagyoktávot kromatikusan, 12 hangra kiépítve. (A barokk korban egyébként délnémet és hazai területen a nagyoktávban szinte csak a rövid mély oktávot alkalmazták a következő hangokkal: C, D, E, F, G, A, B, H.)

24. Ebből úgy tűnik, hogy a gyülekezetnek már korábban is volt egy kisebb pedálos orgonája, vagy mintha valaki már elkezdett volna egy kisebb orgonát felépíteni. Erre vonatkozóan azonban semmilyen dokumentumot nem találtunk.

Szerszámaim és az anyagok szállítását ingyenesen biztosítják és a nehéz részek elhelyezésénél segítségemre legyenek.

A fizetés a következő ütemezésben történjen:

200 forintot, amikor a munkát itt elkezdem,

200 forintot, ha a szelládák mind elkészültek,

200 forintot, ha a fűvók az orgonaszekrény párkányzatával együtt elkészültek,

400 forintot, amikor az orgona megszólaltatható lesz,

600 forintot, amikor éppen dolgozom és szükségesnek vélem,

400 forintot, ha az orgona teljesen készen lesz és majd egy pártatlan szakértő alkalmasnak és jónak találta.

Minden továbbiban a Tiszteletreméltó Gyülekezet méltányos belátására bízom magam, amelybe teljes bizalmamat helyezem. Hogy erre rászolgálók-e, azt majd az orgona fogja bebizonyítani.

Amennyiben ezen pontok mindkét részről elfogadtatnak, akkor a felek aláírják azokat. Ilyeténképp történt. Aláírás[sal ellátva].:

Nyíregyháza, 1796. május 2-án

Emanuel Kummer orgonaépítő,

Franko[?] István bíró

[és további négy aláíró a gyülekezet részéről]

Előttünk: Samuele Schneider [?] és Johanne Schulek”

Amint a szerződésben olvasható, az orgona lakatos-, asztalos- és díszítőfaragási munkáit nem Kummer végezte, hanem arra mást kértek fel. Az iratokból azonban az is kiderül, hogy az orgona festését és aranyozását sem Kummer készítette el.

Az orgonával kapcsolatos lakatos munkákat a debreceni órás- és lakatosmesterre, Herman Ferencre bízták, aki különféle méretű csavarokat és húzóvasakat, csavarfejes szögeket, csavarokat, csavaranyával ellátott vinklirudakat, tolózárat, zárat, polírozott görgőt, stb. készített 1797-ben 254 ft 18 kr-ért.²⁵

Kummer ugyan 1798-ban elkészült az orgonával, de annak festése és díszítőfaragó munkái még hátra voltak.

Az orgona és karzat díszítőfaragási munkáira a bodrogkeresztúri Gesper Lőrinc²⁶ szobrással kötötte megállapodást (6. kép) 1800. május 20-án, aki a következőképp fogalmazta meg legfontosabb teendőit: „...meg egyeztem az Templomokban ujjontan el készült Orgonához és alatta való Chorusához szükséges Czirádák[na]k el kiűtésére, úgy hogy az tisztéséges és a kép faragói Mesterekhez úgy intézet legyen, hogy semmi nevezetes és meg vető hiba munkámban ne legyen. Mely munkát fogom tartozni 120 Rh[eini]sch. Forintokért el kéűsíteni a' fellyebb irt fogadásom űerint.”²⁷ Gesper azonban az elvégzendő munkát nem jól mérhette fel, így árbevétele sem volt reális. Ezért a fafaragási munkáért 200 ft-ot kért, amelyből a gyülekezet 150 ft-ot ki is fizetett. Úgy tűnik azonban, hogy a gyülekezet nem igyekezett kifizetni az 50 ft többletköltséget. Gesper ezt 1 év után megelégedve, levélben felháborodva és fenyegetően követelte a gyülekezetnél a munkájáért járó hátramaradt összeg kifizetését emígy: „...közlöm, a maradék 50 aranyat a lehető legrövidebb időn belül várom, és ha 15 nap elteltével ... nem küldik el saját emberükkel Bodrogkeresztúrra, kénytelen leszek ügyemet a Királyi Tanács elé adni, s onnét az egyház terhére megkérni egy másik fafaragót, hogy munkámat értékelje fel. Ahogy tudom, munkám nem 200 aranyat, de legalább 300 aranyat ér, úgyhogy az összes kiadással

25. EvtNy: E/5 Leveleskönyv 2. (1790–1811)/82., 1798. ápr. 15-i dátummal.

26. E levélen Gesper aláírás olvasható, azonban más helyen Gesper névvel szerepel.

27. EvtNy: E/5 Leveleskönyv 2. (1790–1811)/108., 1800. máj. 20-i keltezéssel.

6. kép. Gesper Lőrinc pecsétje

együtt 400 aranyat tesz ki. ...Engem egészen idáig bosszantottak, igen, mindeddig bosszantottak. Ezért még egyszer közlöm az egyház gyülekezetével, hogy levelem átvétele után ... a lehető leggyorsabban fizessenek, ha nem, kényszerítve leszek az ügyet az egész egyház szegényére és költségére a Tekintetes Királyi Tanács elé adni. ... Az egyházközség jól gondolja meg, mit szándékozik igazságom elérésében tenni, hogy a semmire nem jó szegyent elkerülje...²⁸ A számadások hiánya miatt nem sikerült fényt deríteni arra, hogy a gyülekezet végül kifizette-e a szerződést lényegesen meghaladó követelést, s vajon hogyan zárult le az ügy?

Az oltár, az orgona és a karzat festésére, aranyozására a kisszebeni²⁹ Krandy Ignáccal, a „festés művészete mesterével” kötöttek szerződést.³⁰ Krandy a teljes munkát 1350 rajnai ft-ért vállalta úgy, hogy őt és szerszámainak helyszínré- és hazaszállítását, valamint a mester és segítői vendéglátását a gyülekezet vállalta magára, ő pedig az elvégzendő munkáért 5 évi jótállást vállalt. Krandy a szerződés szerint már a munka elején 450 ft előleget vehetett fel a gyülekezettől, a hátralévő összeg kifizetésére pedig 1803. év végéig kapott ígéretet. A szerződésből megtudjuk, hogy az „orgona kiváló minőségű alabástrom színben lesz kipolírozva, a kórus úgyszintén befestve, egyébként a faragások megfelelően bearanyozva ... Az orgona melletti réseket szintén zöld színűre kell festeni.” Krandy a munkát legkésőbb az év végére vállalta befejezni. A szerződésre rávezetett kifizetésekből kiténik, hogy a nagyszabású munkával valóban el is készült az ígért határidőre.³¹

Az iratokból azonban úgy tűnik, az orgona pozitív műve és bizonyos aranyozásokra mégsem került sor 1803-ban. Ugyanis Spórer József „Academicus Márványos Pictor és Aranyozó”-val 1815-ben megegyeztek a mester „Föll Tétel”-e alapján a karzat „vasbúl készített” mellvédjének fehérre történő festésében 28 öl és 4 láb hosszon, a rajta lévő rózsák, szőlők és levelek aranyozásában, valamint a pozitív mű

28. EvtNy: E/5 Leveleskönyv 2. (1790–1811)/128., 1801. okt. 20-i keltezéssel. A szlovákul írt levél Szabó Imre orgonaművész (Pozsony) fordítása.

29. Kisszeben (Sáros vármegye) Eperjestől Ény-ra, ma Sabinov, SZK. Ld. Lelkes: 324.

30. EvtNy: E/5 Leveleskönyv 2. (1790–1811)/146., 1803. máj. 15. A szlovákul írt szerződés Szabó Imre (Pozsony) fordítása.

31. EvtNy: E/5 Leveleskönyv 2. (1790–1811)/146., A további kifizetéseket a gyülekezet az alábbiak szerint teljesítette: júl. 31-én 300, aug. 28-án 100, szept. 12-én 60, szept. 28-án 10, okt. 8-án 100 és nov. 1-én 210 ft-ot. Ld. még EvtNy: E/5 Leveleskönyv 2. (1790–1811)/162. 124–125, ill. E/5 3. Püspöki látogatás jkv-e. 1804. 150.

fehérre festésében és aranyozási munkáiban, amely jórészt a pozitívum tetején elhelyezett koronadisz aranyozását jelentette.³² Az ízesen fogalmazott ajánlat³³ eredetileg 635 ft-ról szól, azonban elfogadásakor kiegészítették egy szinkorrekcióval és annak 37 ft-os többletköltségével. A gyülekezet Spórer és egy segédje négyheti szállás- és ellátásköltségét vállalta.

Az orgona összköltsége az oltár és a karzatfestéssel együtt – leszámítva az orgonaépítő és segédje, valamint a festők és aranyozók és azok segédeknek többhetes szállását, ellátását – közel 4500 rajnai aranyforintot tett ki.

A fentiekből megállapítható, hogy a kétmanuális, pedállal ellátott 25 regiszteres mechanikus csúszkaladás orgona még egy manuálkopulával és egy tremolóval is rendelkezett. A kromatikusan kialakított manuálok egészhang billentyűi ébenfával, félhangbillentyűi elefántcsont borítással készültek. Hangterjedelmük C-d³ 51 hang, míg a pedállibentyűzet C-c¹ 24 hang. A 3 db fúvó nagyságából (≈3,66x1,83 m) arra lehet következtetni, hogy az nagy valószínűséggel lábműködtetésű volt. Miután játszóasztalt nem említ a szerződés, így a kor gyakorlatának megfelelően minden bizonnyal játszószekekrénnyel rendelkezett, azaz az orgonista háttal ült az oltár felé.³⁴ Ezért az I. manuál³⁵ volt a pozitívum billentyűzete, a II. manuál pedig a főművé. Az orgona szekrénye alabástromszínű márványfestéssel, aranyozott díszítéssel volt ellátva, a karzat mellvédjében elhelyezett pozitívum pedig a szokványos siptakaró faragáson kívül aranyozott koronadisszel is rendelkezett. Kummer egykori nyíregyházi orgonája – annak ellenére, hogy 4 vonós és egy átfúvó regisztert is tartalmaz – még mindig kifejezetten barokk hangszer, de olyan elemek is megjelennek a diszpozícióban, amelyek csak a klasszicizmust követően válnak általánossá a hazai orgonaépítésben.

A barokk orgona életútja 1808–1904 között

Amióta Kummer 1798-ban elkészült a hangszerrel, 10 évig nem maradt ránk olyan eredeti dokumentum, amely annak javításáról tanúskodott volna. Ez azonban nem jelenti azt, hogy e 10 év alatt nem hibásodott volna meg az orgona. Erről egy feljegyzés tanúskodik 1808-ból: „*Orgonánk többszöri igazítása, mint hiteles adatok mutatják, gyakori fuvarozást, legények tartását, 's számukra kibérelt szállást, vízfordást számítva bekerült már Ekklesiánkknak mintegy 3003 f^{ba}.*”³⁶ A gyülekezet azonban ezt, az orgona értékével vetekedő összeget minden garasoskodás nélkül vállalta, mert számukra a templomi zene nagyon sokat jelentett. Ezeket a javításokat homály fedi, azonban 1808-tól számos értékes adat maradt fenn.

32. A pozitívumvet valójában alabástrom színre festette mind Krandy, mind Spórer. Erről az 1841-42. években megfogalmazott feljegyzésből győződhetünk meg. Ld. EvtNy: E/5 Nyíregyháza, Az Egyház története 1. (1753-1885) 89. old.; E/5 Leveleskönyv 3. (1811-1841)/48.

33. Ld. Függelék 3.

34. Ezt támasztja alá Komornyik János kassai orgonaépítő 1808-ból származó ajánlata, amelyben a billentyűzet megfordítását javasolja. Ld. EvtNy: E/5 Leveleskönyv 2. (1790-1811)/199.

35. I. manuál = alsó billentyűsor, II. manuál = az I. manuál fölött elhelyezett billentyűsor.

36. EvtNy: E/5 Nyíregyháza, Az Egyház története 1. (1753-1885) 50-51. old. szerint az idézet folytatása: „*melly sok pénznek erre a' szükségre lett fordítását könnyen fejtheti meg, ha tudjuk, milly ájtatossággal szoktak Ekklesiánkban akkor és most is énekelni, és milly nagy szám az, kik a' templomi muzsikát kedvelik.*” (Sajnos azonban a szövegkörnyezet idézetében említett hiteles adatokat már nem sikerült fellelni.)

1808-ban *Komornyik János* kassai orgonaépítő³⁷ tekintette meg az orgonát, s a gyülekezet vele kötött megállapodást az orgona rendbe tételére.³⁸ Az 1527 ft értékű ajánlat azonban a szokásos intonációs és hangolási munkán túl 2 új fűvő beépítését, a húzólécek vashuzalozását rézre történő cseréjét és – ami a beavatkozás leglényegesebb része – a billentyűzet megfordítását jelentette azért, hogy az orgonista a szószék felé nézzen. Az átalakítás azt is jelentette, hogy az eddigi, az orgonaszekrénybe beépített klaviatúra helyett a billentyűzet részére egy játszóasztalt is kellett készítenie. Komornyik a munkát úgy vállalta, hogy neki és segédjének a helyszíni munkák 3 havi idejére (!!)³⁹ szállást és ellátást biztosít a gyülekezet, és az elkészített alkatrészeket is a helyszínre szállítják. A munkáért Komornyik 6 évi jótállást vállalt.⁴⁰ Ez az átépítés azt is jelentette, hogy az egymás fölött elhelyezkedő billentyűzet szerepe is felcserélődött: az I. manuálról lehetett a főművet, a II-ről a pozitívművet megszólaltatni. Nem tudjuk biztosan, hogy Komornyik János az orgona átalakításával mikorra készült el, mert a kifizetések az akkori világban sokszor a munka befejezése utáni hónapokban történtek meg. Komornyik a megállapodás aláírásakor 300 ft-ot vett fel előlegként, majd ezt további 25 dokumentált kifizetés követte.⁴¹

A pozitívmű és a karzatok vas rostélyzatának 1815. évi lefestése és aranyozása⁴² után 1821-ben 200 ft-ért javították az orgonát, de ezúttal az orgonaépítő személye ismeretlen maradt.⁴³ A Nagytemplom orgonája 1827-re „*tele volt hibákkal, 's megigazítása elkerülhetetlenül szükséges*” lett. „*Az Ecclesia Komornik Benedek⁴⁴ N. Váradí Orgona-csinálót levélben szállítja fel, August havában. De ez sürgetősb dolgai miatt ezen munkához azonnal nem foghatván, Strosz János Szomolnoki Orgonacsinálóval lépett ... alkura, ki is ezen igazítási munkát előlegesen felszámoló, és az igen sok hibák kijavítása 's egész orgona helyre hozataláért 450. az az négy-száz ötven pengő forintokat kívánt, ... azonban ez az egész munka alkalmasint a' bekövetkező őszí idő miatt inkább a' jövő évre halasztatott*”. (Az igazság azonban az,

37. Komornyik János 1767-ben a sziléziai Boroszlóban (ma Wrocław, PL.; Lelkes 130.) született. A polgárjogot 1791. jan. 5-én nyerte el Kassán. 1791-ben egy új orgonát épített Kavocsánban (Sáros vm., ma Kavečany, SK.; Lelkes 296.), 1805-ben Kisújfaluiban (Esztergom vm., ma Nová Vieska, SK., Lelkes 326. p.) és 1818-ban a kassai dómtemplomba pedig egy új pozitívot készített. Ő fejezte be a sárospataki rk. templom Zelenák Miklós kassai orgonaépítő által elkezdett orgonát is. 1813 körül hunyt el. Ld. A.O. Band 22 (1991) 18-20, 95. Solymosi-Czár 260, 334.

38. EvtNy: E/5 Leveleskönyv 2. (1790-1811)/199., 1808. jún. 13-i dátummal. Ld. továbbá Függelék 2.

39. A három hónap helyszíni munkavégzés két fő részére arcátlanul sok még akkor is, ha a teljes huza-
lozás cseréjét teljes egészében a helyszínen végzik, és a műhelyben a játszóasztalon kívül semmit nem készítenek elő. (A szerző szakértői megjegyzése.)

40. Ez az átalakítás azzal a hátránnyal is jár, hogy a működtető mechanikában több a mozgó alkatrész, következésképpen a meghibásodás lehetősége is nagyobb. Ugyanakkor a fémű ún. függesztett mechanikája helyett a áttételekkel járó megoldás művészi szempontból is hátrányosabb főleg azért, mert a billentéshez szükséges erőt is növeli a többletsúrlódások és a traktúra (játszómechanizmus összekötő elemei) tehetetlensége miatt.

41. EvtNy: E/5 Leveleskönyv 2. (1790-1811) 1808. szept. 24. 100 ft., okt. 8. 100, nov. 13. 50, dec.11. 50, 1809. jan. 8. 100, jan 17. 100, Kassán 100, 1809. márc. 6. 100, ápr. 16. 100, ápr. 24. 100, máj. 14. 25, jún. 18. 50, jún.28. 100 és aug. 4. 25 ft-ot fizettek ki részére. Ez azonban csak összesen 1400 ft. A hiányzó 127 ft-ot valószínű 1809. szept. 5-én vette fel, amikor lezárták a kifizetéseket a pontos kifizetés igazolásával, csak hogy itt további összeget nem tüntettek fel.

42. Ld. 32. és 33. lj. szövegekörnyezete.

43. EvtNy: E/5 Nyíregyháza, Az Egyház története 1. (1753-1885) 134. old. Az orgonaépítő kiletét már az 1800-as évek első felében sem tudta a feljegyzést készítő.

44. Ismert munkái: 1830. Debrecen Ref. Kollégium oratóriuma I/9 P, 1832. Orosháza ev. t. I/19 P, 1834. Tótkomlós ev. t. II/18/ P, 1836. Túrkeve ref. t., 1844. Derecske r.k. t. Talán az ő fia volt Komornyik Nándor (1821?-1873.). (Solymosi-Czár 330, 334.)

hogy Komornyikhoz és Strosz Jánoshoz egy időben fordultak, de Strosz hamarabb adott igenlő választ és árajánlatot, mint Komornyik, aki a debreceni vásár és egy erdélyi orgona felállítási munkái miatt csak szeptemberben tudta volna megnézni az orgonát.)⁴⁵

A következő év június 8-án a gyülekezet szerződést kötött *Strosz Jánossal*⁴⁶ az 1827. augusztus 4-i ajánlatában felsorolt hiányosságok, hibák teljes megszüntetésére „*olly módosítással, hogy öt fűvő helyett tsak négyet de nagyobbat és ... még egy Copulát*” kell a pedálhoz készíteni (7. kép). Az ajánlat szerint elvégzendő munkák során egy új szélcsatorna készítését, a fűvőkhoz kapcsolódó lakatos- és asztalosmunkákat, a teljes mechanika beszállítását, a manuálok „békái”-nak⁴⁷ újrabőrözését, a főmű billentésének könnyítését, a nem szóló regiszterek és hangok megszólaltatását, a nem működő tremoló rendbetételét és számos egyéb hiba kijavításán túl a teljes orgona tisztára hangolását kellett elvégezni saját ellátása mellett a készpénzben kifizetendő 400 ft C[onvetz]. M[ünze]. értékben⁴⁸ 4 évi jótállás vállalásával. A gyülekezet naponként egy napszámot, s egy kocsit biztosított Tokajba, Debrecenbe és Szomolnokra 50 ft értékben.⁴⁹ A munka július és augusztus hónapjaiban folyt, azonban a költségek mégsem álltak meg 450 ft-nál, ugyanis több hasznavehetetlen sípot is pótolni kellett. Így „*az egész munka napszámos 's fuvarokkal együtt 1270 V[áltó] f[orin]t[o]kra rúgott.*”⁵⁰

7. kép. **Strosz pecsétje**

Érthető ezek után a krónikairó keserű megjegyzése: „*Méltán mondhatni, hogy a' templomon kívül nincs, a' mi a' N[agyságo]s Ekklesiának annyiba került volna, mint ez az orgona.*”⁵¹

Az 1829. évi kisebb földrengés után 1830. augusztus 20-án este ismét volt egy földrengés, s bár a kisebbik harang megkondult, kár nem keletkezett. 1834. október 15-én a reggeli istentisztelet idejében azonban a földrengés oly mértékű volt, hogy a hívek kiszaladtak a templomból és az orgonáló Kollmann Sámuel is

45. EvtlNy: E/5 Nyíregyháza, Az Egyház története 1. (1753–1885) 207. old.; E/5 Leveleskönyv 3. (1811–1841)/216. (Komornyik Benedek 1827. aug. 9-i válaszlevele).

46. Strosz János 1792. aug. 14-én született Szomolnokon (Schmöllnitz, Szepes vm., ma Smolnik, SZK.; Lelkes 573. p.), aki az ő idejében egyedüli eperjesi (Sáros vm., ma Prešov, SZK.; Lelkes 188.) orgona-építő volt. A polgárjogot csak 1833. okt. 12-én szerezte meg. Az 1820-as években a legtöbbit Rozsnyó (Gömör és Kishont vm., ma Rožňava, SZK.; Lelkes 511.) környékén, vagyis a rozsnyói egyházmegyében dolgozott.

Ő építette át 1829-ben a rozsnyói rk. templom orgonáját. Az egykori Sáros vm. területén több orgonája is fennmaradt. Valamikor 1843. után hunyt el. Ld. A.O. Band 22 (1991) 14, 24, 52, 101.

47. Bár a Frosch(maul)balg ékfűvót ékfűvőcskát jelent, itt a *Frosch* szó 200 évvel ezelőtt minden valószínűség szerint a pulpétákat jelenthette. (A pulpéta a szelep és a szelepet működtető húzólécz között a szelepszekrényen átnyúló összekötő elemet, az ún. pulpétaszárat vagy pulpétadrótot körbevevő bórharangocská, amely az átvezetésnél a levegő kiáramlását megakadályozza.)

48. C.M. = Conventielle Münze = egyezményes érme; átszámítása: 1 bécsi ft W.W. = 2,5 ft C.M.

49. EvtlNy: E/5 Nyíregyháza, Az Egyház története 1. (1753–1885) 215–216.; E/5 Leveleskönyv 3. (1811–1841)/215, 226, 227.; Ld. továbbá Függelék 4.

50. EvtlNy: E/5 Nyíregyháza, Az Egyház története 1. (1753–1885) 216.

51. Uo. A keserű megjegyzés annál is inkább is érthető, hogy korábban már Gesper Lőrinc faragó is alaposan melléfogott a munka felmérésekor, Komornyik János orgonaépítő és segédje részére pedig 3 hónapon át biztosítottak szállást teljes ellátással együtt, pedig a hangoláson túl szinte csak egy játszóasztal bekötést kellett elvégezniük a kapcsolódó munkákkal együtt.

félbe hagyta az orgonálást, s a boltozatról lehulló vakolat elől el kellett bújni az orgonába. Bár a templom boltívein az orgona felé haladva egyre nagyobb repedések tátongtak, néhol a boltívől egy-egy téglát is kihullott, mégsem sérült meg senki. Az egyházi épületekben azonban olyan volt a kár, hogy a templom javítási munkáit el kellett halasztani.⁵²

A orgonában ugyan a sokkal nagyobb károkhoz képest nem jegyezték fel érdemleges kárt, a hangszer azonban mégis meghibásodott. A templom 1836-ban megkezdett felújításakor az orgona javítására, tisztítására és hangolására is sor került. Az arra járó Hénel János „*orgonacsínálót*”⁵³ bízták meg a munka elvégzésével. Két hétig dolgozott a hangszeren, s munkájáért ellenszolgáltatásul 200 Vft díjazásban részesült.⁵⁴

Alig egy esztendő múlva újabb meghibásodások miatt Kollmann Sámuel karigazgató kezdeményezte az orgona megjavítását. *Jacob Deutschmann* bécsi orgonaépítő⁵⁵ hívták meg az orgona átnézésére, aki ekkor éppen Debrecenben a reformátusoknak épített egy új orgonát. 1838. október 26-i ülésen döntöttek Deutschmann meghívásáról, aki át is nézte a hangszeret. Azon túl azonban, hogy több hibát fedezett fel működésében, s megállapította, hogy „*igen régi mód szerint van csinálva*”, jobbára csak egy harmonika sípsor hozzáillesztési lehetősége érdekelte, 100 ezüst ft-ért javasolva annak ő általa történő beépítését. Ezt azonban az egyház vezetése sokallta, de őt és embereit, valamint az egyház két kántortanítóját a nagy vendégfogadóban megebédeltették. Deutschmann azt a – jobbára várhatóan magára nézve – hasznos tanácsot adta, hogy az orgonát „*...az Ekklesia senki által ne igazítottassa, mert belső szövevényes alkotását a reparáló igen könnyen összezavarhatná, 's még inkább el is ronthatná.*” Deutschmann és emberei ugyan az orgona javításával nem foglalkoztak, de jóllakottan távoztak, felvéve a 20 ezüst forint tiszteletdíjat. „*Soha tán egy mester ily könnyen nem jutott pénzhez, mint ez.*” – áll a fanyar feljegyzésben.⁵⁶ A hangszer azonban magától nem javult meg.

A javítás érdekében *Andreas Zimmer* lőcsei orgonaépítő⁵⁷ is megvizsgálta az orgonát és három árajánlatot nyújtott be. Egyet a hangszer teljes tisztítására, intonálásra és hangolására 460 ft-ért (C.M.), a másodikat egy nagyobb, radikális átdolgozásra 1400 ft. C.M. értékben, s egy harmadikat egy teljesen új orgona építésére 2400 ft-ért (C.M.).⁵⁸ Sajnos nem tudunk róla, hogy a szerződés az első

52. EvtlNy: E/5 Nyíregyháza, Az Egyház története 1. (1753–1885) 241, 276–277, 290–291.

53. Tevékenységéről semmit nem tudunk. Talán vándor „orgonacsínáló” lehetett.

54. EvtlNy: E/5 Nyíregyháza, Az Egyház története 1. (1753–1885) 304.

55. *Jacob Deutschmann* (1795–1853) Bécs kiváló és híres orgonaépítője pályafutását molnárinasként kezdte, majd nagybátyjánál, *Johann Friderich Deutschmann*nál tanulta az orgonaépítést. Az 1830-as években kísérletezett a harmónium sípsor orgonába történő beépítésével. Számos magyarországi hangszere között kiemelkedő volt a budapesti Kálvin téri ref. templomban 1830-ban elkészült, majd a debreceni Református Nagytemplom számára 1838-ban épített orgonája. Ld. *Solymosi-Czár* 178, 276, 300.

56. EvtlNy: E/5 Nyíregyháza, Az Egyház története 1. (1753–1885) 330–331. old.; E/6 Jegyzőkönyvek 1. (1820–1847) Nr. 275.

57. *Andreas Zimmer* 1800. júl. 29-én a csehországi Vyšší Brod településen született. Az orgonaépítő szakmát Bécsben *Fridrich Deutschmann*nál tanulta. A szepességi Igló városának (Neudorf, Szepes vm., ma Spišská Nová, SZK.; *Lelkes* 269, 712.) evangélikus templomában felépített orgonája után a Szepességben maradt. 1826. jan. 23-án házasodott. Ekkor elsősorban Galiciában (ma részben Lengyelország déli területe) javított orgonákat, majd műhelyt nyitott. 1837-ben ő állította fel az egykori lőcsei (Leutschau, Szepes vm., ma Levoča, SZK.) evangélikus fatemplom 1697-ben épített orgonáját az új templomban. 1838-ban már mint lőcsei polgár és orgonaépítő volt ismert, de Közép-Szlovákia területén, Gömör és Kishont vármegyéiben is épített orgonákat. 1857. június 12-ét megelőzően halt meg. Ld. *A.O.* Band 11 (1977) 26, 103. p., Band 22 (1991) 103.

58. EvtlNy: E/5 Leveleskönyv 4. (1841–1851)/26. Az árajánlat sajnos dátum nélküli.

vagy esetleg a második ajánlatra létrejött-e, és a munka megvalósult-e. Csak annyi bizonyos, hogy új orgona építésére nem került sor.⁵⁹

A hangszer állapota 1841-re már mindenképpen beavatkozást igényelt, hiszen „*több nyomantyúi semmi hangot nem adnak, 's így alig lehet már orgonálni.*” A presbitériumi határozatot követően alig egy hónapon belül nem sikerült egy orgonaépítőt sem a sürgős munkára rábeszélni, ezért az organista-kántorok *Mladschy Dániel* szántói iskolarektort ajánlották a javításra. Mladschy nem adott árajánlatot, hanem díjának megállapítását az elvégzett munkája alapján az egyháza bízta. A tanító augusztus 23. és szeptember 4. között dolgozott az orgona tisztításán és a hibák kijavításán. Munkáját 55 ezüst forinttal jutalmazták, Schusztek Sámuel organista-kántor pedig, mint segítője 10 ft honoráriumot kapott.⁶⁰ A dokumentumok tükrében a javítást követő 5 évig nem jegyezték fel panaszt az orgona működésével kapcsolatban.⁶¹

1846. januárjában *Blahunka Sámuel* szatmári orgonaépítő⁶² megtekintette és megvizsgálta a nagytemplomi hangszeret, s egy teljesen új orgona tervének elkészítésére ajánlkozott. Fáradozását 5 ezüst ft-tal jutalmazták, de a gyülekezet, amikor az új orgona felállítására vonatkozó tervezetet áprilisban megkapta, „*kedvezőbb körülményű időkre*” halasztotta a javaslat tárgyalását.⁶³ Ezek az idők azonban nem jöttek el, s Blahunka sem épített új orgonát.

A hangszer javítására azonban szükség volt, ezért a tervezett javítás anyagi háttérének biztosítása érdekében a presbitérium az 1856. évre vonatkozó költségvetési tervezetben 2500 ft-ot terjesztett elő.⁶⁴ 1855. július 17-én a presbiteri ülés „*az isteni tisztelet viderabb és lélekemelőbb élvezhetése 's a' templombeli éneklés harmóniátlan hangok általi zavartatásának meggátlása nézetiből*” azt a határozatot hozta, hogy „*a' templombeli majd nem egészben haszonvehetlen orgona haladéktalan helyrehozattassék.*” Ennek érdekében elrendelte, hogy „*szoros*” szerződést kössenek *Textorisz Mátyás* orgonaépítővel,⁶⁵ aki a megrongálódott orgona helyrehozására költségvetését bemutatta. Okulva az eddigi orgonaépítőkkal kapcsolatos tapasztalatokon, „*a' helyrehozási költség biztos kitudása végett*” ez esetben egy zenészekből ill. műértőkből álló bizottságot jelöltek ki az elvégzendő munkák előzetes felmérésére, hogy az orgonaépítővel egy megalapozott szerződést köthessenek.⁶⁶ *Textorisz* a munka kezdetekor a szerződés szerinti összeg 1/3-át előlegként felvette, s 1856. március 2-a előtt kérte a pénz második harmadának kifizetését. A megbízott küldöttség szerint azonban közel sem állt úgy a munkával, hogy azt

59. Ha már 1841-ben alig lehetett játszani az orgonán, nem valószínű, hogy bármit is javított volna a hangszeren.

60. EvtlNy: E/5 Nyiregyháza, Az Egyház története 1. (1753–1885) 379.; E/6 Jegyzőkönyvek 1. (1820–1847) Nr. 391, 393. (1841. aug. 29-i jkv.)

61. Úgy tűnik, hogy Mladschy Dániel laikusként végzett munkája kellően eredményes volt.

62. Blahunka Sámuel szatmári orgonaépítő a 19. század közepén kezdte tevékenységét Szatmárnémetiben (Szatmár, ma Satu Mare, R., Lelkes 546. p.). Általában 6, legfeljebb 8 regiszteres kisorgonákat készített. Elsősorban Szatmár vármegyében épített új orgonákat, de Szilágy, Máramaros, Ugocsa és Abaúj-Torna vármegyében is dolgozott. Ld. Enyedi István: *Szatmár megye műemlék orgonái*. Editura Muzeului Sătmăreau, Satu Mare 2004 (a továbbiakban Enyedi 2004), 13.; A.O. Band 22 (1991) 60.

63. EvtlNy: E/6 Jegyzőkönyvek 1. (1820–1847) Nr. 627, 654.

64. EvtlNy: E/6 Jegyzőkönyvek 2. (1848–1864) 187. (1855. jún. 23-i jkv.)

65. *Textorisz Mátyás* tevékenységéről nem sokat tudunk. Nagybecskerekén (Torontál vm., ma Zrenjanin, J., Lelkes 414.) működött, 1836-ban ő építette a palánkai (Bács-Bodrog vm., ma Bačka Palanka, J.; Lelkes 465.) evangélikus templom 8 regiszteres orgonáját. Ld. Mándity György: *Vajdasági orgonák*. Agapé Újvidék (Novi Sad), 2002.

66. EvtlNy: E/6 Jegyzőkönyvek 2. (1848–1864) 193. (1855. júl. 17-i jkv.). Sajnos sem az árajánlatot, sem a szerződést nem sikerült fellelni.

kifizetésre javasolták volna. Kérelmén úgy tudtak segíteni, hogy anyagköltségre 100 ft-ot mégis kifizettek neki. Június 2-án azonban a bizottság jelentette, hogy Textorisz a feladatának még igen kevés részben tett eleget, ezért erélyes intézkedést javasoltak. Augusztusban a munka befejezéséhez az orgonaépítő előlegként 50 ft-ot kért, s megígérte, hogy az orgonát október 10-én tökéletesen kijavítva átadja. Bár a vezetőség engedélyezte a pénz kifizetését egy szigorú kötelezvény aláírása mellett, Textorisz mégsem készült el a munkával. 1858. jan. 15-én ismét szerződést kötöttek vele, de kifizetését május 15-én mindaddig felfüggesztették, amíg a hangszer körül „...megkívántató időnkénti igazítások teljesítésétől nem vonakodik.” Textorisz júliusban ismét felvehetett 100 ezüst forintot, de kialakított bérének javítását kérte. A kérést azonban a gyülekezet nem tartotta méltányolhatónak.⁶⁷

Hogy miként végződött végül a közel 3 évig húzódó orgonajavítás, sajnos ma már nem tudható meg.⁶⁸ Annyi azonban bizonyos, hogy a nyíregyházi evangélikus gyülekezet ezúttal is alaposan pórul járt a választott orgonaépítővel.

1866-ra már beporosodott, elhangolódott az orgona, sőt két fűvőjének bőrozése is tönkrement. A javítás érdekében 3 szakember neve is szóba jött, nevezetesen a kassai Müller Domokos, a miskolci Bárány és a ceglédi Czurák orgonaépítő. A felhívásra három orgonaépítő adott be ajánlatot: Textorisz Mátyás, Müller Domokos és Bárány Lajos. Az orgona felújításával megbízott küldöttség felülvizsgálta az ajánlatokat, s csak egyedül Müller Domokos kassai orgonaépítő⁶⁹ javaslatát tartották elfogadhatónak, aki a kassai nagytemplom orgonáját is építette. Az 1867. július 14-i határozat értelmében Müllert megbízták a nagyjavítással, aki októberben el is készült a munkával. A bizottság a munkát a felújítás során többször is ellenőrizte, s az átvételkor a hangszert megfelelőnek ítélte. Ezek alapján Müllert kifizették, s a nagyjavítás során elkerülhetetlennek ítélt munkálatok ellenértékét is rendezték vele.⁷⁰

Ezzel a nagyjavítással végre évtizedekre rendeződtek az orgona körüli rendszeres problémák. Az 1878. évi egyházlátogatási jegyzőkönyv is ezt támasztja alá: „A templom nyugati végen van a kitűnő 28 változatú orgona, pedállal és kettős klaviatúrával, alabástrom színre festve s aranyozva.”⁷¹

Érdekesség és különlegesség az evangélikus templomok sorában, hogy a nyíregyházi Nagytemplom mintegy 60 m magas tornyában ezidőtájt 5 harang lakott.⁷²

67. EvtlNy: E/6 Jegyzőkönyvek 2. (1848–1864) 205–211. 1856. márc. 2-i, 1857. jún. 2-i és 21-i, aug 16-i, 1858. máj. 15-i és júl. 11-i jkv-ek.

68. Az 1858–1860. évek közötti egyházszakadás bonyolult helyzete miatt ugyanis alig, vagy egyáltalán nem vezettek jegyzőkönyvet.

69. Müller Domokos 1862-ben, mint krakkói orgonaépítő, aki ekkor a kassai dóm orgonáját építette, a lőcsei plébániatemplom részére a régi orgonájának sípjait részben felhasználva egy 30 és egy 27 regiszteres orgonára adott árajánlatot. Végül a felkérést nem ő kapta meg, hanem más után néztek. Amikor 1864-ben a kassai orgonát éppen befejezte, a szepeshelyi székesegyház (Szepes vm., ma Spišská Kaptula, SZK., Lelkes 562. p.) orgona átépítését és bővítését kellett volna elvégezni. Am a hívek megjelentek, s mindent elkoboztattak, ami Müller műhelyében található volt. A lefoglalás és az árverés idejében Müller eleve az egész kialakított összeget felvette, úgy hogy az ügy a bíróság elé került. Ld. A.O. Band 11 (1977) 27–31., Band 22 (1991) 84–86.

70. EvtlNy: E/6 Jegyzőkönyvek 3. (1864–1878) 1866/Nr. 74, 96, 1867/50, 78.

71. EvtlNy: E/6 Jegyzőkönyvek 3. (1864–1878) 441. Az orgona 28 regiszteresre történő bővítéséről nem tudunk. Gyakran előforduló eset, hogy a regiszterhúzókat számát veszik alapul, ahol a Tremulant, a szélezláró szelepek vagy éppen a kézi regiszterhúzó alakú fogantyúval működtetett kopula ilyen tévedést okozhatott a nem mindig hozzáértő felmérőknek.

72. EvtlNy: E/6 Jegyzőkönyvek 4. (1878–1895) 441. 1878. jún.12–21. Canonica Visitatio jkv-ének 9. pontja.

A templom Rieger-orgonája

A két legnagyobb hazai orgonagyár emberei az országban járva szinte mindenütt megfordultak és ajánlatukat tették a régi, nehezebb billentésű hangszerek lecserélésére, ajánlva könnyű billentésű pneumatikus hangszereiket, az általuk javíthatatlannak minősített, letűnt „visító” barokk hangzás helyett romantikust kínálva. Nyíregyházán is csaknem teljesen így történt, csak annyiban nem, hogy a gyülekezet kereste meg a két legismertebb orgonagyárat régi orgonájuk felújítására kérve javaslatot.

Angster József és Fia cége két javaslatot adott be, azonban az egyháztanács ellentmondást vélt felfedezni a két beadvány között. Az egyik szerint az orgona kijavítása nemcsak nem érdemes, de egyenesen lehetetlen is; a másik szerint pedig a kijavítás mégsem egészen lehetetlen. Ezek után az egyháztanács a képviselőtestület elé azt terjesztette, hogy e kérdést még egy szakértővel vizsgálta meg.⁷³

Rieger Ottó Orgonagyár kiküldött szakembere is megvizsgálta a régi hangszert, s jelentése alapján készítették el 1904. november 5-én kelt „láttelel”-üket,⁷⁴ miszerint „Az orgona 26 változatú,⁷⁵ csuszka rendszerű szelláda, öreg készítmény. A sípok anyaga oly rossz vegyülékű készítmény, hogy azok önsúlyuk által hajladoznak és összeroskadoznak. Az ilyen ércsípok egyrészt már nem javíthatók, másrészt még kevésbé hangolhatóak, illetve azokból kellemes, csinos összhangzatú, tartós hang nem várható. Az orgona gépezete öreg szerkezeténél fogva nehézkesen kezelhető, főképpen ha a két manuál egymással van összekapcsolva a játszás rendje igen alkalmatlan.⁷⁶ ... Mindezek alapján szem előtt tartván egyrészt czégünk jó hírnevét, másrészt pedig az igen tisztelt megrendelők czélszerű és jó eredményű kiadását, tiszta lelkiismerettel ezen orgona javíttatását nem ajánlhatjuk. ... Hanem sokkal eredményesebbnek tanácsoljuk egyben a teljesen új orgona építtetését...” Levelükhöz csatolták az új orgona rajzait és költségvetését a régi szekrény megtartása mellett és új szekrényvel kialakítva is, azzal a megjegyzéssel, hogy a villamos fűvómotor 1350 korona többletköltséget jelent.

A régi orgona rossz, már-már használhatatlan állapotát Santroch Alajos és Zsák Endre orgonista kántorok is szóvá tették, s szorgalmazták az új orgona megépítését úgy, hogy annak elkészültéig a régi hangszert még használható állapotban tartsák.⁷⁷

A gyülekezet vezetősége nyilván egy ideig medített azon, hogy új orgonát építtessen-e, vagy a régit tegyék alaposan rendbe. Bizonyára a várható újabb nagy kiadások és a hangszer nagyságának kérdése is hozzájárult ahhoz, hogy az orgonaépítés ügye még egy pár évig elhúzódjon. A döntés után Riegerék 1909. március 27-i keltezéssel benyújtották új költségvetésüket, s egyben április 1-ig ígérték az új orgona terveinek elkészítését. A terveket végül már március 29-én bemutatták.⁷⁸

A költségvetésben összeállított pneumatikus 30 regiszteres orgona diszpozíciója a következő volt:

73. EvtlNy: E/6 Jegyzőkönyvek 5. (1896–1909) 450, 452. 1904/47, 53. (júl. 2–3.)

74. EvtlNy: E/6 Jegyzőkönyvek 5. (1896–1909) 461. 1904/72,

75. Igazolva látjuk feltételezésünket, hogy az 1878. évi egyházlátogatás szerint 28 regiszter téves. Miután az orgonát szakember mérte fel, nincs okunk kételkedni szaktudásában. Így nyilvánvaló, hogy időközben 1 regiszterrel bővítették az orgonát. Erre azonban írásos anyag nem maradt fenn.

76. A utóbbi évtizedben beindult, s megfelelő szakértelemmel végzett restaurálási munkák jó eredményei az ellenkezőjét igazolják! (A restaurálás sokkal összetettebb, de soha nem sablonos szakértelmet igényel az orgonaépítésnél.)

77. EvtlNy: E/6 Jegyzőkönyvek 5. (1896–1909) 1905/61. ET(szept. 30.), 1905/43. KT (okt. 1.) jkv-ek.

78. EvtlNy: E/6 Jegyzőkönyvek 6. (1909–1921) 1909/34, 65. (márc. 8., 29-i jkv-ek).

I. manuál (C-g³, 56 hang):

1. Bourdon	16'
2. Principál	8'
3. Gamba	8'
4. Kettősfuvola	8'
5. Zergekürt	8'
6. Salicional	8'
7. Födött	8'
8. Octáva	4'
9. Csőfuvola	4'
10. Dolce	4'
11. Zúgóquinta 2 soros	2'
12. Cornett 3-5 soros	8'
13. Mixtur 5 soros	2 2/3'

Pedál (C-f¹, 30 hang):

24. Principálbass	16'
25. Violonbass	16'
26. Subbass	16'
27. Harmonikabass	16'
28. Cello	8'
29. Octávbass	8'
30. Bassfuvola	8'

*Kopulák és kollektívák:*⁷⁹

I+II, I+I sup I, I+II sub, I+II sup, P+I, P+II, P+I sup;
Pianissimo, Piano, Mezzoforte, Forte, FF, TT, Kiváltó;
Kétsoros szabad kombináció,
Kiváltó a szabad kombinációkhoz,
Crescendo-decrescendo,
Redőny.

Mindezek összköltsége a szállítást és a szakemberek utazási és ellátási költségeit is beleértve 15 840 koronát tett ki, kiegészítve azzal, hogy a tölgyfából készült szekrény 1400 K többletköltséget jelent. Az év végén Riegerékkal megkötötték a szerződést 1910. június 15-i határidővel és 5 évi jótállással. Szükséges volt azonban a szűk és fából készült karzat átalakítására, bővítésére. 1910. június 26-án még folyt a vasbetonból készülő karzat kialakítása, de az új orgona alkatrészei már megérkeztek.⁸⁰

Az orgonára újabb gyűjtést rendeltek el, mert az első gyűjtés alig volt elég a festés, a karzatátalakítás és az orgonabeszerezés költségére. A templomban folyó munkálatok végeztével a templomot 1910. december 18-án újból felszentelték.⁸¹

Riegerék az orgonával 1911-ben elkészültek (8. kép), fűvómotor nélküli fűjtatóval. A lelkesedés nagy volt, s már 1911-ben orgonahangversenyek tartására tettek javaslatot. Az 1912. október 6-án megtartott hangverseny utáni egyháztestületi és konventi üléseken bejelentették a következő, december 28-án tartandó orgonahangversenyt is, megállapítva, hogy e hangversenyek nemcsak erkölcsi, de anyagi hasznot is hoznak.⁸² A gyülekezet Riegerékkal karbantartási szerződést is

79. Különböző játéktechnikai segítők, amelyeket itt a szokásos rövidítéssel közlünk.

80. EvtNy: E/6 Jegyzőkönyvek 6. (1909–1921) 106, 112, 128, 130, 132, 137. old (1909. dec. 1., 1910. febr. 17, 19, jún. 22, 26-i jkv-ek.)

81. EvtNy: E/6 Jegyzőkönyvek 6. (1909–1921) 168, 174. old. (1910. nov. 6., 1911. jan. 7-i jkv.)

82. EvtNy: E/6 Jegyzőkönyvek 6. (1909–1921) 209, 273, 330, 333. old. (1911. máj. 28., 1912. szept. 28., nov. 29, dec. 7-i jkv-ek.)

8. kép. Az orgona homlokzata

kötött, amelynek évi 90 koronás díja helyett 1917-ben óránként 4 K-ra [!] kérték módosítását. A módosítás után szeptember 29-én be is terveztek 1200 K-s javítási költséget, a javítás azonban csak 320 K-ba került.⁸³

Örvendezésük azonban nem tartott sokáig, mert az első világháború és az elrendelt rekvirálás közbeszólt. A gyülekezet vezetősége minden ellenszolgáltatás nélkül felajánlotta 3 harangjukat a haza oltárára, akár a toronysüveg teljes vörösréz borítását is, ha az a harangok helyett alkalmasabb lenne. Ezt azonban a hadvezetőség nem fogadta el. Sőt, amikor a rekvirálásra sor került, a harangok mellett a torony vörösréz borítását is be kellett szolgáltatniuk...! Nem kaphattak felmentést az orgona homlokzati sípjainak beszolgáltatása alól sem, így 1918. március 8-án id. Kerékgyártó István debreceni orgonaépítő szerelte ki az új orgona homlokzati sípjait.⁸⁴ S miután a régi orgonát még nem adták el, annak sípjait is be kellett szolgáltatni, de ez nemcsak a homlokzati, hanem az összes ónsípot érintette.⁸⁵ Így aztán Kummer orgonája végleg megsemmisült.

Az orgona elszállított homlokzati sípjainak tátongó helyét tüllel takarták el. A beszolgáltatott sípokért kapott 5490 K-t az orgona aljában helyezték el, hogy a hiányt majd jobb időkben pótolhassák.⁸⁶

83. EvtNy: E/6 Jegyzőkönyvek 6. (1909–1921) 490–491, 495, 497.

84. 24 db Principál 8' és 17 db Octáv bass 8' sípot, összesen 141 kg ónövözetet. EvtNy: Orgonaügy, 792. sz. átvételi űrlap.

85. EvtNy: Orgonaügy, a 793. sz. átvételi űrlap szerint „egy használaton kívüli orgona sípját” összesen 225 kg-t tettek ki, amely gyakorlatilag a régi orgona összes sípját jelentette, miután azok vékonyabb önlemezéből készültek.

86. EvtNy: E/6 Jegyzőkönyvek 6. (1909–1921) Egyht. 33/1918. III. 16., Kvt. 23/1918. III. 24.

1921-re azonban az orgona annyira megrongálódott, hogy a beérkezett ajánlatok alapján annak anyagi terheit a gyülekezet egyelőre nem tudta vállalni, csak a legszükségesebb javításokat engedélyezték.⁸⁷

Átalakítások, bővítések az orgonán

A Rieger-cég gyárvezetője 1925-ben Nyíregyházán járt, amikor is a gyülekezet vezetésével megegyezett egy árajánlat elkészítésében, amely egyrészt a homlokzati sípok pótlását, másrészt az orgona 3 nyelvregiszterrel való bővítését és elektromos fűvómotorral történő ellátását tartalmazza. Az árajánlatot április 21-i keltezéssel juttatták el Nyíregyházára. A tervezett három nyelvregiszter

a I. manuálhoz:	Trombita	8'
a II. manuálhoz:	Klarinét	8'
a pedálhoz:	Harsona	16'

volt. A három regiszterre, a velük kapcsolatos munkákra, a homlokzati sípok horgansíppokkal való pótlására, a villamos fűvómotorra és a szükséges javításokra 7.390 arany korona⁸⁸ ajánlatot tettek azzal a kikötéssel, hogy a helyszíni munkálatok idejére a szerelők részére ételmezést és lakást, valamint fűtató napszámot a gyülekezet ingyenesen biztosít.

A bővítésre ekkor még nem került sor, mert a gyülekezet vezetősége Marcell Endrétől is kért egy költségvetést a hangszer rendbetételére és hátrébb helyezésére. Az ő ajánlata 32 millió koronáról szólt. Tanácsosnak tartották azonban, hogy még más céget is megkeressenek, s a végleges döntés előtt az ajánlatokat a Zeneművészeti Főiskola igazgatóságával vizsgáltsák meg. Addig is a megrongálódott fűvó megjavíttatására soron kívüli intézkedést kértek. A síppótlásra és a fűvómotor beépítésére az aratás utáni időszakot célozták meg, végül azonban az egész ügy 1926-ra húzódott át.⁸⁹

Az 1926-ban beérkezett ajánlatok közül az Angster cég és Marcell Endre javaslatát továbbították felülvizsgálatra a Zeneművészeti Főiskola felé. (Ekkor már 120-130 millió K értékről volt szó az infláció miatt.) A munkát *Marcell Endre*⁹⁰ nyerte el, s 1927. tavaszán azt be is fejezte úgy, hogy az orgonát az igények szerint kissé hátrébb is helyezte. A hangszer felavatását áldozócsütörtökön végezték⁹¹

Marcell munkájával a presbitérium nagyon meg volt elégedve, így számára „*azért a lelkiismeretes munkáért, hogy nem kímélve időt és fáradságot...*” az orgonát „...

87. EvtNy: E/6 Jegyzőkönyvek 7. (1921–1931) 168/1921. dec. 10.

88. Ez az összeg akkor 7390 x 17 000 = 12 563 000 koronát jelentett, de az erőteljes infláció miatt nem összevethető az 1926. novemberi Marcell-féle ajánlattal (ekkorra már Riegerék is 129.878.300 koronával kalkuláltak, de az ő kézzel írt ajánlatukat figyelmen kívül hagyták.)

89. EvtNy: E/6 Jegyzőkönyvek 7. (1921–1931) 318, 328, 433, 446, 450. Egyht. 47/1925., Kvt. 30/1925, Egyht. 95/1926., Kvt. 78/1926., Egyht. 134/1926., Kvt. 100/1926. (ápr. 24, 25., jún. 19, 20., aug. 28, 29. jkv.)

90. Marcell Endre (1896–1971) szász származású evangélikus orgonaépítő. Az orgonaépítést Brassóban tanulta. Amikor az első világháborúban megsérült tokaji evangélikus templomot 1924-ben felújították, ő szállította vissza és állította fel újból az orgonát a karzaton. Az iparjogot 1925-ben Bp. IX. kerületben váltotta ki. 1941-ben a Budapesti Nemzetközi Vásáron egy kétmanuális, 12 regiszteres pneumatikus, kúpládás orgonáját kiállították. 1955-től a budapesti Zeneművészeti Szakközépiskola orgona- és zongorahangolója volt.; Ld. Kormos Gyula: A tokaji evangélikus templom barokk orgonája. *Szabolcs-Szatmár-Beregi Szemle* 39. évf. (2004) 3. sz. 264–278., ld. továbbá *A Herman Ottó Múzeum Évkönyve* XLIII. Miskolc, 2004, 435–452.

91. EvtNy: E/6 Jegyzőkönyvek 7. (1921–1931) 463, 477, 481, 489–490., 198/1926. nov. 6, 7., 1927. márc. 26, 27., 6/1927. márc. 26, 27.

valóságos műremekké varázsolta úgyannyira, hogy elismert szakemberek véleménye szerint ... ma egyike az ország legtökéletesebb egyházi hangszereinek”, 21 millió korona jutalom kifizetését kezdeményezte.⁹² Ezen kívül megbízták a gyülekezet két harmóniumjának javításával is, továbbá később karbantartási szerződést kötöttek vele az orgona rendben tartására. A harmóniumokat 352 pengőért meg is javította. 1929-ben pedig további harmóniumjavításokat is kapott, s az orgonát is behangolta. Rendszeres karbantartásai a pénzügyi dokumentumokban 1930-1943. között nyomon kísérhetők.⁹³ Mindenesetre a gyülekezet nem mindig nézte jó szemmel az orgonisták gyakorlását és az istentiszteleteken elhangzó hosszabb előjátékokat, ha a presbitérium részéről elhangzott mondat: „Az áram fogyik, az orgona kopik, mink meg unatkozunk!” szállóigeként fennmaradt.⁹⁴

1947–1954. között Üveges Zoltán⁹⁵ végezte a kisebb javításokat, rendszeres karbantartásokat, valamint az 1950. évi hangolást, Gerliczki János asztalos pedig az orgonapad alacsonyítását, rögzítését és a fűvómotor szekrényének átalakítását végezte,⁹⁶ 1954-55. között pedig Kelemen Árpád⁹⁷, majd 1958-ban Körmendy Géza⁹⁸ javította a hangszert.⁹⁹

Időközben az 1972-es átalakításig Üveges Zoltán a pedálban a Cello 8' sípsorból levágással és áthelyezéssel egy Korálsípót alakított ki, hogy Gáncs Aladár főorgonás elképzelése szerint a pedálban egy magasabb fekvésű regiszter is legyen. Az eltelt 14 év alatt Győri József és Kelemen Árpád is tisztította az orgonát, Szunyi István és Szabó Árpád pedig javította.¹⁰⁰

A gyülekezet főorgonása már 1971-ben levelezésbe kezdett Trajtler Gábor orgonaművésszel az orgona átalakítása ügyében, aki a levágásokból adódó menzúra megváltozások hatásaira hívta fel figyelmét. Így került sor az átalakítás véglegesítésére, nevezetesen a főművön a Cornett feláldozásával egy Quint 2 2/3', a Dolce levágásával egy Fuvola 2' és a Zügósípból egy Superquint 1 1/3' sípsor kialakítására. A II. manuálon pedig az Aeoline 8'-ból a Quint 2 2/3', a Vox coelestis 8'-ból egy Terc 1 3/5' és a 4 soros Harmonia aethera 2 2/3'-ből a 4 soros Acuta 1' kialakítását

92. EvtNy: E/6 Jegyzőkönyvek 7. (1921–1931) 495, 497. 30/1927, 33/1927. jún. 18–19.

93. EvtNy: G/3 Ellenőri napló 6. (1927–33) 9, 165, 241, 245, 293., G/4 Számadási főkönyv 4. 1935. 107. old.; G/4 Péntárforgalmi könyv 8. (1937) 148, 159.; 9. (1938) 179.; 12. (1939) 114/476, 132/1012.; 16. (1940) ápr. 24, okt. 18.; G/4 1941. évi adófőkönyv 15. iv; 1942. évi számad. főkönyv. 17. iv/16. sz.; 1943. évi főkönyv 16. iv/12. A karbantartási díj felvéneként általában 50 P volt. Csak 1934-ben fizettek Üveges Zoltánnak 50 P-t az 1933. évi karbantartásért. (1933–34. évi főkönyv 481.)

94. Endreffy Zoltán egykori nyíregyházi lelkész és Gáncs Aladár főorgonás emlékei alapján.

95. Üveges Zoltán (1894–1973) Nagyváradon Ország Antalnál tanulta mesterségét. A katonaevek után a Rieger cég budapesti gyárában dolgozott 1920-32-ig. 1932-ben Debrecenben nyitotta meg kis műhelyét. Tevékenységét 1972-ig folytatta, amely többnyire javításokból és karbantartásokból állt, két kisebb orgonát is felállított. Műhelye a Széchenyi u. 42., lakása a Veszprémi u. 4. sz. alatt volt. (Solymosi Ferenc organológus kutatásai alapján)

96. G/2–15 Főkönyv 1947. ápr.19, okt. 15. (E1–8 1947/908, E4–9 1947/2437 számadási melléklet); G/2–21 Főkönyv 1950. máj. 19, okt. 28, G/2–33 1952. ápr. 26., szept. 11, dec. 18., G/5–55 1953/698, 726, 753, 760, 770, 798, 883, 942, 1017.

97. Kelemen Árpád (1912–1988) tállyai orgonaépítő a szakmát a rákospalotai Barakovits János műhelyében tanulta 1935–38 között. A Rieger Orgonagyárnál 1939–44 között, majd ezután rövid ideig az Angster cégnél dolgozott. Önálló tevékenységét Tállyán kezdte, majd a miskolci Ipartestületnél tett mestervizsgát 1948-ban. 1986-tól a Budapest és környéki orgonák javításaival foglalkozott. (Solymosi Ferenc organológus kutatásai alapján.)

98. Eredetileg Kvanduk Géza néven, mint zongorahangoló működött Nyíregyházán. Gáncs Aladár elmondása szerint.

99. EvtNy: 1947. évi főkönyv 99.; 1950. évi főkönyv 90.; 1952. évi főkönyv 61.; 1953. évi főkönyv 62.; 154. évi főkönyv 174. old.; G2 25. sz. főkönyv (1957–59) 160.; L. továbbá a tételekhez tartozó bizonylatokat.

100. Gáncs Aladár elbeszélése alapján.

terveztek be, természetesen a szükséges sípkiegészítésekkel. Ehhez járult még, hogy a pedálművön a Cello 8' helyén egy új Korálbass 4' regisztert alakítsanak ki.¹⁰¹

A síplevágásokkal magasabb fekvésre történt átalakítására 1972-ben került sor, amelynek kivitelezését Kneifel Mihály orgonaépítőre bízta. Az orgona így kialakított hangképe a következő lett:

I. manuál:

1. Bourdon	16'
2. Principál	8'
3. Gamba	8'
4. Kettősfuvola	8'
5. Zergekürt	8'
6. Salicional	8'
7. Födött	8'
8. Oktáv	4'
9. Csőfuvola	4'
10. Quint	2 2/3'
11. Fuvola	2'
12. Superquint	1 1/3'
13. Mixtúra 5 sor	2 2/3'
14. Trombita	8'

Pedál:

26. Principálbass	16'
27. Violonbass	16'
28. Subbass	16'
29. Harmonicabass	16'
30. Octáv bass	18'
31. Bassfuvola	8'
32. Korálsíp	4'
33. Bombard	16'

Kopulák és kollektívák:¹⁰²

I+II, I sup, I+II sup, I+II sub,
P+I, P+II, P+I sup;
Pianissimo, Piano, Mezzoforte,
Forte, FF, TT, Kiváltó;
Kétsoros szabad kombináció,
Kiváltó a szabad kombinációkhoz,
Redőny,

A hengert (crescendo-decrescendo-t) kiserelték, az orgonát tremolóval látták el.

II. manuál:

15. Gyöngédfödött	16'
16. Hegedűprincipál	8'
17. Fl. harmonique	8'
18. Fl. tibia	8'
19. Octava	4'
20. Flauta octava	4'
21. Quint	2 2/3'
22. Oktáv	2'
23. Terz	1 3/5'
24. Akuta 4 sor	1'
25. Oboa	8'

9. kép. A Rieger-orgona pneumatikus játszózástala

Ez az átalakítás átmenetileg előrelépést jelentett, de elsősorban a hangfekvések vonatkozásában és az orgonahangversenyeken felhangzó művek választékosabbá válása kapcsán. Az átalakítások ellenére az orgona hangszínei azonban nem hozták meg a várt eredményt, s továbbra is csak alig volt alkalmas a polifon zene játszására,¹⁰³ elsősorban a hangszer pneumatikus traktúrája miatt (9. kép).

101. EvtlNy: Orgona iratok. (Trajtlér Gábor orgonaművész 1972. ápr. 29-i levele, a diszpozíció átalakítási leírása.

102. Különböző játéktechnikai segítőket, amelyeket itt a szokásos rövidítéssel közlünk.

103. EvtlNy: Orgona iratok. Jávorai Pál: A nyíregyházi evangélikus Nagytemplom orgonájának története (kézirat).

A mai orgona¹⁰⁴

A hangszer magmaradt fogyatékoságai vezérelték az új orgonista-kántort, Nagyváti Pált, hogy az orgona gyökeres átépítését szorgalmazza, ezáltal hangversenyekre is alkalmassá tegye a hangszert. Így született meg egy kétmanuális közbenső verzió után 1982-ben Trajtler Gábor egyházzenei igazgató terve a mai hárommanuális orgona kialakítására. Az átalakítási terv alapvető szempontjai a következők voltak:

- az orgona a pneumatikus vezérlésről elektromosra történő átalakítása;
- új, 3 manuális, korszerű játszóasztal kialakítása 3 sor szabad kombinációval (10. kép);

- a szebb hangzás érdekében a magas szélnyomás némi csökkentése;
- új diszpozíció kialakítása, a régi regiszterek szükséges átintonálása.

A gyülekezet az orgona 37 regiszteresre történő átépítését 1984. nyaratól négy éves ütemezésben tervezte az anyagi lehetőségek figyelembe vételével. Így 1984. június 13-án első lépcsőben az új játszóasztal elkészítését rendelték meg a Fővárosi Művészi Kézműves Vállalatnál. A munkát a cég Hungária Hangszerész VGМК¹⁰⁵ részlege végezte. Az eredeti 1985. augusztusi határidővel szemben a játszóasztal csak december 15-re készült el az importanyagok beszerzési késésére hivatkozva. A második fázisban az orgona mellműve (III. manuál), majd harmadik ütemben a redőnyműve (II. manuál) került sorra. Az elkészült III. manuál átvételére 1988. június 4-én került sor, s ezután rendelték meg a II. manuál átalakítási munkálatait. A további munkálatok azonban anyagiak híján leálltak.

Az orgona átépítésének ügyét az új kántor, Jávor Pál fogta össze. Sikerült szponzorokat megnyerni az orgona befejezésének támogatására. Az időközben privatizált orgonaüzem immár Aquincum Orgonaépítő és Hangszerész Kft. néven 1991. februárjában elkészítette a még hátra lévő I. manuál és pedálmű átalakítási költségvetését. Több áldozatkész adakozó mellett a Szabolcstej Rt., a Nyíregyháza Megyei Jogú Város, a Taurus Mezőgazdasági Abroncs Kft. és az Isobau Kft. segítségével folytatódhatott az átépítés. A denkendorfi német testvérgyülekezet pedig egy új fűvómotor megvásárlását finanszírozta.

1993-ban az eredeti terv Jávor Pál által történt átdolgozásával kirajzolódott az orgona igényes befejezése. Ezután új árajánlat készült a hátralévő munkálatokra. 1993. május 12-én megrendelték a pedálmű felújítását, amely teljes anyagi vonzatát a Taurus Mezőgazdasági Abroncs Kft. vállalta magára. 1993. november 30-án egy helyszíni szemlén az átdolgozott terv kisebb korrekciójára került sor Trajtler Gábor zeneigazgató tanácsai alapján. A felújított pedálmű átadására 1994. július 23-án került sor, bár a módosított terv szerinti Violonbass kvintté történő átalakítása még nem történt meg.¹⁰⁶

A kivitelezés befejezési határideje körül a gyülekezet és az Aquincum Orgonaépítő és Hangszerész Kft. között támadt konfliktus miatt az orgona befejezéséhez szükséges homlokzati sípokat a BKM Orgonaépítő és javító Kft építette be és a még hiányzó Zergekürt sípsort is ők szállították le. A Főmű összeszerelését, valamint az orgona teljes átintonálását és hangolását Szabó Árpád orgonaépítő mester végezte.

104. E fejezet adatai részben az EvtNy: Orgona iratok dossziéjának irataiból, részben Trajtler Gábor orgonaművészől származnak. Ld. még Hírmondó. A Nyíregyházi Evangélikus Gyülekezet hírei. VI. évf. 10. szám, 1997. október.

105. VGМК: Vállalati Gazdasági Munkaközösség.

106. Ez később sem valósult meg.

Az elkészült orgona diszpozíciója:

*I. Főmű (C-g³, 56 hang):*¹⁰⁷

1. Bourdon	16'
2. Principál	8'
3. Vájt fuvola	8'
4. Kupakos fuvola	8'
5. Gamba	8'
6. Fl. harmonique	8'
7. Oktáv	4'
8. Födött	4'
9. Zúgóquint	2x 2 2/3'
10. Fuvola	2'
11. Kornett	3-5x
12. Mixtúra 5 sor	2 2/3'
13. Trombita	8'

II. Mellmű (C-a³, 58 hang):

25. Flauta tibia	8'
26. Csöves fuvola	4'
27. Nazát	2 2/3'
28. Erdei fuvola	2'
29. Principal	1'
30. Címbel 3x	1/3'
31. Vox humana	8'

Tremoló

Pedál (C-f¹, 30 hang):

32. Principálbass	16'
33. Subbass	16'
34. Violonbass	16'
35. Oktávbass	8'
36. Zergekürt	8'
37. Fuvolabass	8'
38. Korálsíp	4'
39. Zúgósíp 4x	2 2/3'
40. Bombard	16'

Kopulák és kollektívák:

Normál kopulák, I+II sup, I+II sub, P+II sup;
Háromsoros szabad kombináció, + Ped. Komb.
Csoportkapcsolók: Pl, TT;
A, B, C kombináció, kiváltó, Pl, TT;
Redőny, Henger;
Henger el, 16' el, Nyelv el.

Az átépített orgona átvétele 1997. július 8-án történt meg. A hangszert felszentelését november 2-án a 10 órakor kezdődő istentisztelet keretében D. Szebik Imre püspök végezte, majd este 6 órakor Trajtler Gábor adott ünnepi orgonahangversenyt.

A nyíregyházi Nagytemplom 40 regiszteres orgonája ma az Evangélikus Egyház harmadik legnagyobb hangszere.

II. Redőnymű (C-g³, 56 hang):

14. Gyöngéd födött	16'
15. Hegedűprincipál	8'
16. Födött	8'
17. Salicional	8'
18. Oktáv	4'
19. Oktáv fuvola	4'
20. Quint	2 2/3'
21. Oktáv	2'
22. Terc	1 3/5'
23. Akuta 4 sor	1'
24. Oboa	8'

Tremoló

10. kép. Az orgona mai játszóasztala

107. A manuálbillentyűzet ugyan mindegyik művön C-a³ készült el, de csak a III. manuálon történt meg a hangok teljes kiépítése, miután a Nagymű és Redőnymű eredeti szelládái csak 56 hangosak.

A gyülekezet orgonista-kántorai

A nagy múltú nyíregyházi evangélikus gyülekezet zenei életében és orgonatörténetében meghatározó szerepet töltöttek be a gyülekezet kántorai, orgonistái. A Nagytemplom méreteihez igazodóan már a templom felépülte után – magyarországi viszonylatban – egy nagy orgona került, amelyen jól, olykor kiemelkedően képzett kántorok teljesítettek szolgálatot.¹⁰⁸ Minthogy a tanítói feladatok és a gyülekezeti alkalmak nagy terhet róttak a kántortanítókra, már 1828-ban az egyik egyházi ülésen erősen vitáztak egy független „kántori és orgonistai hivatal alapításán”, erre azonban mégsem került sor. A nagy lélekszámú gyülekezetben volt időszak, amikor három kántortanító látta el az orgonista-kántori feladatokat. A gyülekezet csak 1868-ban hozta meg a döntést, hogy az orgonista állás ezentúl független lesz a tanítói állástól, de az iskolai ének tanítása az orgonista-kántor feladata maradt. Később a főorgonista mellett szinte mindig voltak kisegítő kántorok vagy másodorgonisták is, akik nyilván ugyanolyan hűséggel vállaltak szolgálatot a helyettesítések alkalmával, mint akiket helyettesítettek, azonban az ezirányú levéltári adatok hiányában lehetetlen az ő tevékenységük felkutatása. Ezért monográfiánk e fejezetében nem említhetünk meg mindenkit, akik az orgona mellett szolgáltak, csak azokat, akik a gyülekezet alkalmazásában teljesítették „énekvezér” hivatásukat és meghatározó szerepet töltöttek be a gyülekezet zenei életében is. Kivétel ez alól az államosítást követő 4 év, amikor áthidaló megoldásként kisegítő kántor látta el az orgonista feladatokat.

1753–1754.¹⁰⁹ *Medvedszky Tóbiás* (*?, †?) Wandlik Márton lelkésszel „a’ Csabai Ekklésától elmozdítottván”, 1753 szeptemberében érkezett Nyíregyházára. Medvedszky korábban, 1751–52 között tevékenkedett Békéscsabán. Nyíregyházára érkezve, az evangélikus gyülekezet működésének kezdetén látta el a kántori szolgálatot.¹¹⁰ Amikor azonban a katolikusok ellenállása miatt 1754. végén az evangélikus oratóriumukat lebontották, s Wandlik egy időre Nyíregyházát elhagyni kényszerült, Medvedszkynek is nyoma veszett. Életéről semmi további adatot nem sikerült kideríteni.

1765–1766. *Wandlik Márton* (*1734 előtt, †1766 u.)¹¹¹

Wandlik Márton, a nyíregyházi evangélikusok első ismert lelkésze 1753 szeptemberétől látta el hivatalát. Korábban a Nógrád vármegyei Losonctamásiban működött papként.¹¹² Feleségével, Mikulay Máriával 1750 előtt kötött házasságot.¹¹³ Miután

108. EvltNy: E/5 Nyíregyháza, Az Egyház története 1. (1753–1885) 51. szerint: „...milly ájtatossággal szoktak Ekklesiánkban akkor és most is énekelni, és milly nagy szám az, kik a’ templomi muzsikát kedvelik.”

109. A levéltári adatok alapján bizonyított szolgálati időt jelentik a név előtti évszámok.

110. EvltNy: Történetkönyv 18. p.; Krónika E/5 2. 328. Medvedszky Tóbiás keresztnévét a békéscsabai feljegyzések tartalmazzák. Felesége, Erzsébet, Tóbiás nevű gyermekkel ajándékozta meg, akit 1752. ápr. 21-én kereszteltek meg. (Az adatokat Kovács Pál békéscsabai levéltáros, ny. lelkész szolgáltatta.)

111. Bár neve később szinte csak *Vandlik* formában került feljegyzésre, saját levelében *Wandlik* alakban található, pecsétlenyomatán is *M W* olvasható. Ezért cikkünkben is ezt a hiteles alakot használjuk. Minthogy lelkészi szolgálatát Nyíregyházán 1753 szeptemberében kezdte, s a 117. l.j. szövegkörnyezete szerint ugyanakkor az a tény, hogy legyengülése miatt 1766-ban nyugalomba vonult, lényegesen korábbi születési időpontot valószínűsít.

112. EvltNy: E/5 Nyíregyháza városának krónikája 1753^{ak} évtől kezdve, 328.

113. EvltNy: Vegyes Anyakönyv (1754–1784); Nyíregyházán csak egy gyermeke születéséről tudunk: 1754. szeptember 25-én keresztelték János nevű gyermeküket. Békéscsabán még két gyermekéről tudnak, 1749.

az egri katolikus püspök 1754-ben elrendelte a lelkész száműzetését és az oratórium lebontását, Wandlik egy időre Debrecenben talált menedéket, majd Nagykárolyba¹¹⁴ került. Amint egy kis enyhülés következett be, átmeneti nagykárolyi tartózkodása után a gróf engedélyével visszahívták Nyíregyházára, miszerint „egy iskolatanítót tarthatnak, ki a mindennapi éneklést és a könyörgést végezheti ugyan, de más papi szolgálatokba ne merjen avatkozni, sátoros innepekre hívhatnak lelkészt is az Isteni tisztelet 's Úrvacsorája kiszolgáltatásához”. Így került sor arra, hogy a gyülekezet 1765-ben megfogalmazott híványában iskolai rektort és tanítót keresett.¹¹⁵ Minden bizonnyal ezt fogadta el Wandlik Márton, akivel a gyülekezet élete végéig szóló szerződést kötött,¹¹⁶ aki így a gyülekezet első ismert kántortanítója lett, de titokban lelkészként is szolgált a gyülekezet nádból készített ideiglenes oratóriumában (11. kép). A következő évben 1766-ban „Vandlik elerötelenedvén nyugalomba tetetett”.¹¹⁷

11. kép. Wandlik Márton pecsétlenyomata 1765-ből

1767–1804. *Lehotszky András* (*?, †?)

Az evangélikus gyülekezet korai időszakának második ismert kántortanítója, akit a fennmaradt iratok alapján 1767-től rektorként ismerhetünk. Még 1804-ben is a gyülekezet alkalmazásában állott két tanítótársával együtt. 1804-et követően azonban már nem tudunk róla.¹¹⁸

1789–1804. *Mihóky Mátyás* (*1745, †1811)

1745. április 5-én a toporci artikulás gyülekezetben keresztelték Mihóky János tanító és Horváth Anna gyermekeként. Az alsó osztályokat Késmárkon, a felsőbbeket az eperjesi kollégiumban végezte. Ezután Sárospatakra költözött, majd 1771-ben a késmárki evangélikus gyülekezet hívta meg orgonistának és az alsóbb osztályokba tanítónak. A következő évtől a kassai tót gyülekezet kántora és tanítója volt nyolc éven át. 1780-ban elhagyta a kassai egyházat és Kisszebenbe költözött, mint tanító és kántor. Négy évi kisszebeni tevékenykedése után 1784-ben visszahívták Kassára, ahol 1789-ig működött. Végül tanítónak meghívták Nyíregyházára, így még ugyanazon év június 24-én Nyíregyházára költözött, s a nagyobb fiúk tanítójaként mint kántortanító, orgonistaként is tevékenykedett. Időközben 1792. szeptember 17-én Nyíregyházán eltemették Helena nevű leányát. A feljegyzésekből utoljára 1804-ben hallunk róla, amikor panaszt tett másra, aki őt megsértette. 40 éves tanítói, 22 évi nyíregyházi szolgálata után 1811. szeptember 30-án, életének 66. évében hunyt el.¹¹⁹

dec. 8-án Mária, 1752. június 14-én Pál nevű gyermeküket keresztelték. (A békéscsabai adatokat Kovács Pál levéltáros, ny. lelkész kereste ki.) Losonctamási ma Tomášovce (SK), Lelkes 369, 581, 828.

114. Nagykároly (Szatmár vm.), ma Carei, R. (Lelkes 420.).

115. EvltNy: E/5 Leveleskönyv 1. (1750–1789)/20. A tény, hogy együtt jöttek Nyíregyházára, annál is inkább figyelemre méltó, mert ők korábban éles ellentétben álltak, mivel a nemes származású Medveczky a jobbágy származású Wandlikot többször szapult. (Kovács Pál békéscsabai levéltáros, ny. lelkész elmondása alapján.)

116. Hivány = meghívó díjlevél, amelyben a meghívott kötelességeit és juttatásait rögzítik. EvltNy: E/5 Leveleskönyv 1. (1750–1789)/28.

117. EvltNy: E/5 Történetkönyv 22. p.

118. EvltNy: E/5 Leveleskönyv 1. (1790-ig) 36. sz. (1767. febr. 10.); 296. (dátum nélkül).

119. EvltNy: E/5 Leveleskönyv 1. (1790-ig) 286. sz. (1789. szept. 1.); Leveleskönyv 2. (1790–1810) 159. sz. (1804.). Történetkönyv 68, 69. p.; Krónika 258. p. (A szlovák nyelvű iratokat Szabó Imre pozsonyi orgona-

1811–1817. *Burghardt Mihály* (*?, †?)

A Sáros megyei Kísszebenben kezdte el tanítói tevékenységét. Nyíregyházán 1811. január 11-én kezdett el működni, ahová az elhunyt Mihóky Mátyás „*nagy-érdemű tanító és orgonista helyébe*” hívták meg, híványa szerint a nagyobb fiúkat tanítani, az istentiszteleteken orgonálni, énekelni és a kórus igazgatójául. Bár mint tanító, elég ügyesnek tartották, „*de erkölcsére nézve, minthogy a hatodik parancsolat ellen gyakran vétkezett, a' köz várákozásnak meg nem felelt. Azonkívül még az Ekklesiával is küzdő viszonyban állott.*” Tanítói ügyessége és szorgalmánál fogva 1817. október 11-én meghívták Rimaszombatba, ahol néhány évig a donatisták¹²⁰ tanítója volt. Onnan Selmezbányára költözött nyelvtan tanítónak. Miután ott is vétett a hatodik parancsolat ellen, az egyház nem volt vele megelégedve. Innen Aszódra hívták, ahol azonban rövidesen felhagyott tanítói foglalkozásával, s néhány év múlva visszament Rimaszombatba.¹²¹

1803–1828. *Király János* (*1768, †1828)

Király János az Abaúj-Torna vármegyei Szepsi helységben született 1768-ban Király Márton és Greczmacher Mária gyermekeként. Tanulmányait a kassai evangélikus iskolában kezdte, majd felsőbb tanulmányait Késmárkon és az eperjesi kollégiumban folytatta. Innen Kassára ment tanítónak, ahonnan a fanciesli gyülekezet hívta meg. Szirmay István földesúr felfigyelt rendszeretetére és a gazdaság körüli ügyességére, s tiszttartójául megválasztva Csécsén több évet töltött el. 1803. március 18-án jött Nyíregyházára az itteni gyülekezet meghívására. Még ugyanezen év szeptember 18-án elvette Felix Juliannát, akitől ismereteink szerint négy gyermekük született: Eleonóra Julianna (*1806. febr. 4.), József Pál (*1810. jan. 22.), Apollónia (*1813. febr. 10.) és Mária Terézia (*1815. dec. 16.).

Vidám lelkű, társaságot kedvelő, megbízható erkölcsű, egyeneslelkű embernek ismerték. Példás házasságának és nyíregyházi tevékenységének 25. évében, 1828. október 6-án 60 évesen érte a halál.¹²²

1820–1850. *Tregjár Pál* (*1798, †?)

A Gömör megyei Csetnek városában született 1798. december 8-án Tregjár Illés iskolatanító és Kállay Zsuzsanna gyermekeként. 10 esztendőig apja iskolájába járt, majd két évig Farkas András syntaxisára¹²³ járt a rozsnyói gimnáziumban.

művész fordította.) Bár több helyen ellentmondás mutatkozik a Történetkönyv és a Krónika feljegyzései között, azokat a többletinformációk alapján úgy érezzük, sikerült tisztázni.; Vegyes anyakönyv (1785–1800) 1792 szept. 17.; Halotti anyakönyv 1811. szept. 30.; Toporc (Szepes vm.) ma Toporec, SZK; Késmárk (Szepes vm.) ma Kežmarok, SZK; Kísszeben (Sáros vm.) ma Sabinov, SZK; (Lelkes 598, 304, 324.)

120. A gimnáziumi osztályok tagolódása a következő volt: parva, principia/donatus, grammatica, syntaxis, poetica, rhetorica.

121. EvltNy: Történetkönyv 69, 71, 75-82, 96. p.; Krónika 269–270. p.; Házassági anyakönyv 1803. szept. 18.; Kereszteltek anyakönyve 1806. febr. 4., 1810. jan. 22., 1815. dec. 16.; Halotti anyakönyv 1828. okt. 6.; Rimaszombat (Gömör és Kishont vm.) ma Rimavská Sobota, SZK; Selmezbánya (Hont vm.) ma Banská Štiavnica, SZK. (Lelkes 506, 523.)

122. EvltNy: Történetkönyv 216., 217. p.; Krónika 86, 267–269. p.; Házassági anyakönyv 1803. szept. 18.; Kereszteltek anyakönyve 1806. febr. 4., 1810. jan. 22., 1815. dec. 16. Apollónia lányukról csak Csillag Márton életrajzából tudunk, amikor Király Apollóniát felségül vette. Ld. EvltNy: Történetkönyv 220–221. p.; Bár még két Király-gyermek születéséről tudunk (István *1820. dec. 26., *Márton 1824. nov. 5.), akinek Király János az apja, anyjuk viszont Kwaka Erzsébet, azonban eddig sem Felix Julianna időközbeni halálát, sem Király János újraházasodását nem sikerült bizonyítani.; Eperjes (Sáros vm.) ma Prešov, SZK; Szepsi (Abaúj-Torna vm.), ma Moldava nad Bodvau, SZK (Lelkes: 188, 564.).

123. Mondattan, a nyelvtannak a szövszerkezetekkel és a mondatokkal foglalkozó része (A magyar nyelv értelmező szótára, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1959–1962.). Ld. még 120. l., továbbá 125. l. szövegtörzse.

17 éves korában iskola rektor lett, de magát még éretlennek találta a feladatra. Így 1810-ben egy évig Gömörön, s még két évig Lócsén folytatott tanulmányokat, miután Felső-Kubinban vállalt magántanítói feladatokat. Ekkor szülővárosába hívták meg, így került vissza Csetnekre, ahol 1820-ig tanítóként dolgozott. Időközben több helyre is meghívták, de inkább maradt szűkebb hazájában, Csetneken. 1820-ban elfogadva a nyíregyházi gyülekezet meghívását, a magasabb leányifjúság tanítójaként iktatták be. 24 évesen nősült meg. A kántori teendőket Király Jánossal és az utána érkező Csillag Mártonnal közösen látta el, elsősorban a három orgonista, Nagy Sámuel, Susztek Sámuel és Kollmann Sámuel érkezéséig. Miután a nálánál kevésbé művelteket lenézte, gyakori sértő kifejezései, az egyházi rendeletek és határozatokkal szembeni makacs vitatkozásai és olykor dölyfös magaviselete miatt az egyházi vezetés Nyíregyházán nem nagyon kedvelte, ezért 30 év szolgálata után „kedves örömmel” vették 1850. február 11-i lemondó levelét.¹²⁴

1829–1831. *Csillag Márton* (*1802, †?)

Csillag Márton 1802. szeptember 15-én született Jolsva városában. Apja, Csillag Márton kereskedő és anyja, Kardos Johanna a helybeli iskolákban tanították. Grammatikai tanulmányai után 12 évesen Sajógömörre költözött, s ott a szókötési osztályban tanult tovább. 1815-ben a rozsnói iskolában folytatta tanulmányait a szókötési és szónoklati osztályban, majd a lócsi tanodában három évig tanulta a bölcsészeti tudományokat. 1823-26. között Eperjesen tanult bölcsészetet és hittant. Négy évig Pusztabodollón, majd egy évig Csiz helységben házi nevelő volt. Ezután került Nagy Veszverésre, ahol mintegy háromhónapi tartózkodás után 1828-ban elfogadta a nyíregyházi eklézsia meghívását a Király János halála által megüresedett tanítói állásra. A próba alkalmával a gömői esperességben működő három jelölt közül ő bizonyult a legalkalmasabbnak az állás betöltésére. Tanítói állása mellett Tregjár Pállal közösen látta el a kántori szolgálatokat. Közben 1831. dec. 8-a körül házasságra lépett a néhai Király János nyíregyházi iskolatanító Apollónia nevű leányával.

Alig 3 éves példamutató nyíregyházi szolgálata után Szarvasra költözött az evangélikusok meghívására, ahol a nagyobb fiúk tanítója és orgonista lett.¹²⁵

1831–1868. *Nagy Sámuel* (*1809, †1880.)

Nagy Sámuel 1809. június 30-án született nyíregyházi Nagy Pál festőművész és a benedekfalvi¹²⁶ származású Detrich Johanna gyermekeként. Még öt éves kora előtt beírták a nyíregyházi iskolába, ahol 6 éven át tanult a grammatikai osztályban. Király János, Burghardt Mihály és Kollmann Sámuel is tanítói voltak. Ezt követően 11 éves korában felkerült az eperjesi főtanodába, ahol négy évig képezte magát, majd a magyar nyelv gyakorlása érdekében a Debreceni Kollégium diákja volt egy éven át. Innen ismét Eperjesre került, ahol bölcsészetet és hittant tanult. Bár anyja

124. EvtNy: E/6 Jegyzőkönyvek 1. (1820–1847) 1820. III. 13.; Történetkönyv 123–124, 529–534, 617.; Krónika 272–273.; Csetnek (Gömör és Kishont vm.), Rozsnó környékén Ny-ra, ma Stitnik, SZK; Sajógömör (Gömör és Kishont vm.) a mai Gemer mellett É-ra, SZK; Gömör (Gömör és Kishont vm.) ma Gemer, SZK; Felsőkubin (Árva vm.), ma Vyšný Kubin, SZK. (Lelkes 156, 204, 234, 514.)

125. EvtNy: E/6 Jegyzőkönyvek 1. (1820–1847) 1829. jan. 19., Történetkönyv 220–221, 255. p.; Krónika 281–282, 354–355.; Jolsva (Gömör és Kishont vm.) ma Jelšava, SZK; Nagyveszverés (Gömör és Kishont vm.) ma Veľká Poloma, Gemerská Poloma része, SZK; Csiz (Gömör és Kishont vm.) ma Čiz, SZK; Pusztabodolló pontos beazonosítása nem sikerült. (Lelkes 159, 283, 430, 640.)

126. Benedekfalva (Liptó vm.), ma Beňadiková, SZK (Lelkes 111.). Ld. még. Dr. Szabó József: „Tudós” Nagy Sámuel tanító úr. *Szemelvények Kelet-Magyarország és Kárpátalja iskolatorténétéből*. Nyíregyháza, 1998. (a továbbiakban Dr. Szabó 1998.)

tanácsára Pestre utazott sebészetet tanulni, végül mégis apja szavára hallgatva a lelkészi képzést választotta, így a lőcsei tanodában még két évig tanult, miközben házi tanítást vállalt és zongorázni is tanult. Eperjesen 1829. április 19-én hittanból jelesen végzett, s két nagyobb rangú uraságnál vállalt házi nevelői és zongora tanítási munkát. Ezt követően Cselej helységben tanított fél évig, majd az Ung megyei Antalócon két évig zongorázni tanította Petróczy Márton főszolgabíró leányát.¹²⁷

A nyíregyházi evangélikus gyülekezet 1831-ben hívta meg tanítónak.¹²⁸ Maurer Mátyás és Rebro Sofia leányával, Dorottyával 1832. szept. 13-án kötött házasságot, melynek során 7 gyermekük született,¹²⁹ köztük Lajos, aki később apja nyomdokaiba lépett. Minthogy 1835-ben hárman¹³⁰ látták el a Nagytemplom orgonista-kántori feladatait, minden bizonnyal már tanítói feladatai kezdetétől, 1831-től végezte a kántori teendőket is. A három Sámuel nevű orgonista-kántor egyszerre kérte fizetése emelését, melyet 1836. tavaszán meg is kaptak. Az orgonista feladatokat is lényegében egy időben kezdték. 1844-ben cikkében szót emelt a Nyíregyházán felállítandó kisdédóvó intézet mellett, s ennek támogatására hangversenyt is szervezett.¹³¹ S miután Kollmann Sámuel és Susztek Sámuel is elhunyt, több mint 10 éven át nagy valószínűséggel egyedül végezte a kántori és orgonista teendőket, majd 1861-től Kollmann Sámuel fiával, Szénfy Gyulával és saját fiával, Lajossal együtt¹³² látta el mindaddig, amíg a gyülekezet 1868-ban végleg határozott az orgonista-kántori szolgálat tanítói állástól való függetlenítéséről, amelyet fia nyert el.¹³³ Mindezek mellett nagy lekötöttséget igénylő egyházzenei feladatokat is ellátott, mint pl. a gyülekezeti levéltár rendezése, ill. a gyülekezet történetének megírása.¹³⁴

1868. ápr. 19-én, „hajlott kora és testi gyengeségénél fogva felmenteni kéri magát az orgonálás alól”, de ekkor a gyülekezet a kérelmet, mivel az összefüggő volt az „orgonista állomás szervezésével”, az erre alakult bizottmányhoz továbbította. Végül június 21-én fizetése meghagyása mellett engedélyezték az orgonálás alóli felmentését. Még ez év nyarán saját lakóház megvételéhez kölcsönt kért a gyülekezettől, amelyet decemberben meg is adtak neki.¹³⁵

Alapító tagja volt a Nyíregyházi Ágostai Evangélikus Tanítói Körnek, amelyet az 1870. október 4-én Nyíregyházán tanácskozássra összegyűlt evangélikus tanítók alakítottak meg. Bár gyengülő egészsége miatt vezető tisztséget már nem vállalt, aktívan részt vett a kör alapszabályának kidolgozásában, amely országos viszonylatban is példaértékű volt.¹³⁶

Betegsége miatt 1875-ben, „44 éve ernyedetlen buzgalommal” végzett munkája után nyugdíjba vonult, s öt évvel később, 1880. május 5-én 71 éves korában elhunyt.¹³⁷

127. EvltNy: E/6 Jegyzőkönyvek 1. (1820–1847) 1835. szept. 20., 1836. márc. 28/3.; Történetkönyv 257–258, 433–434.; Dr. Szabó 1998, 75–76.; Cselej (Zemplén vm.) ma Čeľovce, SZK; Antalóc (Ung vm.) ma Antaloc, U. (Lelkes 152, 82.)

128. EvltNy: Házassági anyakönyv 1832.09.13. ; Kereszteltek anyakönyve 1809/251. (júl. 2.).

129. EvltNy: Házassági anyakönyv 1832.09.13. ; Kereszteltek anyakönyve: Titusz Károly *1838.01.07., Lajos *1839.08.24., Sámuel *1835.05.12., Gyula *1844.04. 3/4., Anna Johanna * 1846.06.7/8. (születés/keresztelés napja), Mária *1851.09.4/6., Pál *1855.01.27/27. (Pál ikertestvére halva született).

130. A három Sámuel: Kollmann Sámuel, Nagy Sámuel és Susztek Sámuel.

131. EvltNy: Történetkönyv 433–434, 508.

132. EvltNy: E/6 Jegyzőkönyvek 3. (1864–1878) 1864/141. (dec. 18.) jkv.

133. EvltNy: E/6 Jegyzőkönyvek 3. (1864–1878) 1868. 06. 21-i egyházi ülés jkv-e.

134. Dr. Szabó 1998, 79.

135. EvltNy: E/6 Jegyzőkönyvek 3. (1864–1878) 1868.04.19-i, 1868. 07. 19-i és dec. 6-i jkv-ek.

136. Dr. Szabó 1998, 80.

137. EvltNy: E/6 Jegyzőkönyvek 3. (1864–1878) 1875/66. (IX. 11.) jkv.; Halotti anyakönyv 1880/316.

1833–1849. *Kollmann Sámuel* (Szénfy Soma)¹³⁸ (*1796, †1849)

Kollmann Sámuel 1796-ban született a bányaváros Göllnitzben¹³⁹, Kollmann György Sámuel és Eliser Erzsébet házasságából. 15 éves koráig a helybeli iskolában tanult, majd Eperjesre ment, ahol syntaxist és retorikát végzett és egy eszten-deig primanus volt. Tanulmányait Sárospatakon folytatta, ahol Kazinczy István fiát tanította egy és negyed éven át.¹⁴⁰ Tanítói képesítést nyerve 1818. december 16-tól lett tanító Nyíregyházán. A Schulek tanító Judit lányával 1818. szeptember 15-én kötött házasságából 5 gyermekük született,¹⁴¹ akik közül kettő, – Gusztáv és Gyula – kimagasló zenei tehetséggel tűnt ki.

Kollmann Sámuel az evangélikus egyház tanítója, 1833-tól pedig a Nagytemplom kántora is volt, melynek során az orgonálást és kántori szolgálatot Nagy Sámuellel és Susztek Sámuellel közösen látták el.¹⁴² A zongora és orgona oktatása mellett énektanítással és zeneszerzéssel is foglalkozott. Gusztáv fiával együtt 1840-ben, immár magyarosított nevükön, Szénfy Soma és Gusztáv név alatt jelentette meg „A' vetélkedők” c. zongorára írt két magyar nótát. Kollmann Sámuelnek még egy korallétje ismert „Tenéked Uram hálát adok” címmel.

Fontos szerepe volt a nyíregyházi evangélikus tanítóképző 1847-es megnyitását megelőző előkészítő munkában, de a tanítóképzőben pénzhiány miatt mégsem taníthatott. Hamarosan, 1849. júniusában megbetegedett, s az éppen Nyíregyházán állomásozó Görgey-seregben szolgáló két fiától, Gyulától és Zsigmondtól még a halálos ágyán búcsút vehetett. 1849. augusztus 3-án hunyt el.

1833–1850. *Susztek Sámuel* (*1806, †1850)

Susztek Sámuel 1806. márc. 9-én született a Zólyom megyei Tót-Lipcsén Susztek András szabó mester és Szikora Anna frigyéből. Elemi tanulmányait otthon végezte, majd 1817-ben 11 évesen Dobsinára került, ahol grammatikát és syntaxist tanult. Onnan Osgyánba, majd egy év múlva S. Gömörre költözött retorikát tanulni. Két év múlva, 1824-ben Selmezbányára került, ahol 3 évig bölcsészetet és hittant hallgatott. Német és hittan ismereteinek bővítésére egy évet Késmárkon töltött, ahol még honi törvénykezést is hallgatott. Ezt követően Eperjes, Csetnek és ismét Eperjes volt állomáshelye. Bár a magyar nyelv terén és az orgonálásban való járatlansága miatt először vonakodott, de 1830-ban mégis elfogadta az aba-újszántói evangélikusok meghívását a megüresedett tanítói hivatalra. Itt kötött házasságot 1832. január 6-án a néhai Novák Sámuel és Csajka Klára, ekkor már Dombly Jánosné Borbála nevű leányával.¹⁴³

1832-ben a pályázati felhívásra jelentkezett Nyíregyházára kántortanítónak, amikor is a próbát ugyan letette, de „*gyenge magyar lévén elmellőzték*”. Később a nyíregyházi gyülekezet 1833. szeptember 11-én újra meghívta, s így már 1833. október 1-jén Nyíregyházára költözve, elfoglalta az állást. 1835-ben két tanítótár-

138. Az életrajzi összefoglaló forrása Tóth Sándor: *Zenei élet Nyíregyházán a XIX. században*. Helytörténet I. Nyíregyháza, 2000.; Ld. továbbá EvtNy: Házassági anyakönyv H. 1. (1801–1826), miszerint 1818/116 bejegyzés szerint házasságot szept. 15-én kötött Schulek Judittal. Apja Kollmann György Sámuel, anyja Elischer Erzsébet.

139. Göllnitz = Gölnic (Szepes vm, egykor Gömör vm.) ma Gelnica belterülete, SZ (Lelkes 234.).

140. EvtNy: Történetkönyv 100.

141. Gusztáv Sámuel *1819. 08. 24., Vilma *1821. 04. 19., Gyula György *1823. 02. 17., Julianna Lydia *1825. 02. 18., Zsigmond Móric *1827. 05. 04. (EvtNy: Keresztelési anyakönyv.)

142. EvtNy: E/6 Jegyzőkönyvek 1. (1820–1847) 1835. szept. 20-i egyházi ülés jkv-e.

143. Történetkönyv 270–270.; Tót-Lipcse = Zólyomlipcse (Zólyom vm.) ma Slovenská Lupča, SZ; Dobsina (Gömör és Kishont vm.) ma Dobsiná, SZK; Osgyán (Gömör és Kishont vm.) ma Ošďany, SZK; Csetnek (Gömör és Kishont vm.) ma Štitník, SZ (Lelkes 602, 656, 175, 457, 156.)

sával, Kollmann Sámuellel és Nagy Sámuellel együtt látták el az orgonálást és a kántori szolgálatot.¹⁴⁴ Megnövekedett feladatai és a gyermeklétszám miatt 1838-ban segédtanítót kért a gyülekezettől, e kérését azonban nem teljesítették. Csak 1844. év végén került sor arra, hogy végül megszemlélték Susztek iskoláját, s ennek eredményeként az egyházi ülés szükségesnek látta, hogy iskolájának 240 gyermekéből ötvenet más keze alá átirányítsanak. 1845-ben Szivák Dániel személyében már volt segédtanítója, sőt azt is sikerült kijárnia, hogy segédje élélményére – a roppant drágaság miatt – valamivel nagyobb összeget kapjon.¹⁴⁵ Öt évvel később – igen korán – 1850. április 26-án 44 évesen ragadta el a halál.¹⁴⁶

1850. *Kralovanszky László* (*1835 előtt, †?)

Kralovanszky Lászlót, aki helybeli lévén, rövid ideig mérnökséget tanult, s ugyan még orgonálni nem tudott, a gyülekezet 1850-ben mégis megválasztotta rendes tanítónak azzal a kikötéssel, hogy orgonista is legyen, de temetési szolgálatokat nem kell ellátnia. Minthogy a rektori hivatala nehézségeit csakhamar átlátta – s nyilván nem tudott megbirkózni feladataival –, állásáról önként lemondott. Életútjáról többet nem tudunk.¹⁴⁷ (L. még Bene János cikkét a Kralovanszky fiúkról e számunkban – *A szerk.*)

1852–1860. *Gáspári János* (*1823 k, †?)

Gáspári János a szepes megyei Hadusfalván¹⁴⁸ született, Gáspári János és Boratki Zsuzsanna gyermekeként. Gimnáziumi tanulmányait Lócsén, teológiát és a bölcsészeti tudományokat Eperjesen végezte. Négy évig magánnevelőként tevékenykedett, a templomi zene gyakorlására pedig Boroszlóba¹⁴⁹ utazott, ahová az eperjesi egyház saját költségén küldötte ki. Tanulmányai után az eperjesi evangélikus egyház „*orgonista és énekmesterül*” hívta meg, ahol hét évig szolgált. Ezt követően a magas termetű, szakállas, 29 éves „*komoly indulatú, de barátságos*” fiatalembert a nyíregyházi evangélikus gyülekezet 1852-ben hívta meg szolgálatra. A gyülekezet a magyar és tót istentiszteleten 1852. május 31-én, pünkösöd másnapján „*próbát tartott*”, mely után július 8-án végleg meghívták „*orgonista és énekmesterül*”. Csaknem 8 évi szolgálata után 1860. július 1-én visszatért Eperjesre.¹⁵⁰

1861–1868. *Szénfy Gyula*¹⁵¹ (*1823, †1896.)

Kollmann Sámuel és Schulek Judit házasságából 1823. február 17-én született Nyíregyházán. Édesapja jogásznak taníttatta. Nyíregyházi és eperjesi tanulmányai mellett intenzíven foglalkozott zenével, de a nyári szünetekben tevékenyen részt vett a helyi műkedvelő színtársulat munkájában is.

144. EvtlNy: E/6 Jegyzőkönyvek 1. (1820–1847). 1834. szept. 2-i, 1833. szept 23-i, 1835. szept 20-i egyh. ülés jkv-ei.

145. EvtlNy: E/6 Jegyzőkönyvek 1. (1820–1847) 1838. szept. 15-i, 1844. dec. 22-i és 1845. nov. 19-i egyh. ülési jvk-ek.

146. EvtlNy: E/6 Jegyzőkönyvek 2. (1848–1863) 1850. 70.; Halotti anyakönyvek 1850. 04. 26.

147. EvtlNy: Történetkönyv 646. p. Az egyik feljegyzés arra utal, hogy ugyan megválasztották „*de nem hivataloskodott*”. Ezzel ellentmondásos, hogy „*Kralovanszky László rendes tanítótól és orgonistától megválasztatik, de csak hamar le is mondott abból*”.

148. Hadusfalva = Edósfalva (Szepes vm.) ma Hadušovce, SZK (Lelkes 246, 184.).

149. Boroszló (Sáros vm.) ma Brestov, SZK (Lelkes 130.).

150. EvtlNy: Történetkönyv 690, 700.; Krónika 85–86.

151. Az életrajzi összefoglaló forrása Tóth Sándor: *Zenei élet Nyíregyházán a XIX. században*. Helytörténet I. Nyíregyháza, 2000.; Ld. továbbá EvtlNy: Keresztelési anyakönyv K.3. 1823/87, miszerint Kollmann Julius Georgius-ként lett anyakönyvezve. Apja rector, anyja Schulek Judit.

1846-ban szerzett ügyvédi oklevelet, majd Zsigmond öccsével önkéntesként részt vett az 1848-49. évi szabadságharcban. Ezért a világosi fegyverletétel után bujdosni kényszerült.

Már ezekben az időkben virtuóz zongorajátékáról volt ismert, de zeneszerzéssel is foglalkozott. Zeneszerzői munkásságából 13 műve ismeretes, egyet pedig apjával közösen adtak ki.

Amikor bátyja 1854-ben polgármester helyettesi tisztségéről lemondott, akkor került Nyíregyháza közigazgatási munkakörébe iktató és lajstromozó beosztásban. Később a város levéltárnoka, és az evangélikus egyház tanácsának is tagja volt: 1867-ben megválasztották a gyülekezet presbiterévé. Közben állása mellett 1859-től az újra megnyílt evangélikus tanítóképző zenetanára is volt. 1861-ben azonban városi pozíciója tekintetében pályát módosított és egyházában tanítói állást vállalt. Szénfy Gyulát a felső polgári leányiskolába választották meg, míg Nagy Lajost, Nagy Sámuel fiát az olvasó fiúk osztályába. 1861-től Nagy Lajossal együtt látták el a gyülekezet orgonista-kántori feladatait is mindaddig, amíg az orgonista állást 1868-ban nem függetlenítették a tanítói feladatoktól. A tanítói állást később már igazgatóként¹⁵² folytatta egészen haláláig. Emellett számos közéleti tevékenységet is vállalt.

Csaknem 40 éves volt, amikor 1862. április 12-én házasságot kötött a 19 éves Sulyán Zsuzsannával, mely frigyből két tehetséges gyermekük született. Gyula és Margit a 80-as években már ismertek voltak zongoratudásukról a város közönsége előtt. Felesége azonban 1877. december 28-án, 35 évesen elhunyt, így 1879. augusztus 19-én évek Bertkó Paulinával újabb házasságot kötött, akitől három gyermeke született.¹⁵³

A zeneszerzés mellett zongoratanítással, jótékony célú hangversenyek szervezésével és azokon szólólistaként és zongora kísérőként is gyakran fellépett. Kezdeményezője volt az egyházi és polgári énekkarok létrehozásának, betanításának. A nyíregyházi Dalárdának karnagya, majd főkarnagya is volt. 1881-ben azonban bejelentette visszalépését a nyilvános hangversenyek rendezésétől, de a zongora-oktatást és a tanítói munkát tovább folytatta.

1896. október 12-én bekövetkezett halálával egy virtuóz zongoristát, egy orgonistát, a város zenei életének egyik megalapozóját és egy példás pedagógust veszített a város.

1861–1898. *Nagy Lajos* (*1839, †1899.)

Nagy Lajos 1839. augusztus 24-én született Nyíregyházán. Anyja Maurer Dorotya, apja, Nagy Sámuel a nyíregyházi evangélikus gyülekezet kántortanítója és orgonistája volt.¹⁵⁴ Nagy Lajos Nyíregyházán és Lőcsén végezte iskoláit. Szülői hatásra a tanítói pályát választotta. A soproni tanítóképző elvégzése után szülővárosában, Nyíregyházán kezdett el tanítani. Az 1850-es végén induló nyíregyházi tanítóképző növendékeiből szervezett ifjúsági dalárda karvezetője, az 1864-ben szerveződött nyíregyházi dalárda egyik karmestere, majd főkarmestere volt 1885-ig.

152. EvltNy: E/6 Jegyzőkönyvek 4. (1878–1895) 1888/113. jkv, miszerint Szénfy Gyulát további 3 évre igazgató tanítónak választották.

153. EvltNy: Házassultak anyakönyve 1862.04.12., 1879.08.19. Keresztelési anyakönyv 1880/643. (dec. 5.) Szeréna, 1882/251. (máj. 6.) Paulin Emma, ő azonban 2 nap múlva elhunyt, 1885/594. (szept. 21.) Zoltán Máté

154. EvltNy: Keresztelési anyakönyv K.4. 1839/423.

12–13. kép. Nagy Lajos korálkönyvének címoldala és egyik oldala

Közben 1862-ben házasságot kötött a 18 éves Hankovszky Juliannával, aki 6 gyermekkel¹⁵⁵ ajándékozta meg.

1861-től Szénfy Gyulával közösen látta el az orgonista teendőket, majd 1868-tól, amikor a gyülekezet az orgonista állást függetlenítette, őt ajánlották erre a tisztségre. Így lett 1868 ősztől a Nagytemplom főkántora és orgonistája. Mint orgonista, közösen fellépett a debreceni Szotyori Nagy Károly orgonahangversenyén is.

Nagy Lajos nemcsak karvezető és előadóművész, hanem jelentős elméleti szakember, s egyben zeneszerző is volt. 1874-ben bejelentette, hogy az általános használatra szánt korálkönyvével¹⁵⁶ – amely fő művének számít – elkészült (12. kép). E korálkönyv 352 magyar, szlovák és német dallamot tartalmaz négy szólamú harmonizációban, a sorok közötti rövid közjátékokkal ellátva (13. kép). A korálkönyv 1877-ben jelent meg nyomtatásban, s még ebben az évben ellátták vele a nyíregyházi tanítókat. Korálkönyvében kívül még négy művét ismerjük. Egyházi jellegű művein túl dalszerzőként is ismert volt: 1876-ban az Orpheus c. zeneműfolyóirat zongorakíséretes eredeti népdal szerzésére kiírt pályázatán két dalát első díjnak minősítették.

1898. júniusában a betegeskedő főorgonás kéthavi szabadságot kért. Az év végén ismét kérte szabadságának meghosszabbítását, a gyülekezet vezetősége 1899. január 1-től június végéig „utolsó, meghosszabbíthatatlan szabadságot” engedélyezett „fizetése meghagyása mellett”. Ezt azonban már nem tudta kitölteni, mert 38 évi kántori szolgálat után 1899. április 22-én elhunyt. Szénfy Gyulával együtt Nyíregyháza XIX. századi zenei életének meghatározó személyiségei voltak

1875–1920. Zsák Endre (*1852, †1921)

A Pozsony melletti Modor¹⁵⁷ településen született 1852. december 14-én Zsák Endre csizmadiamester és Krmann Zsuzsanna gyermekeként. A pozsonyi evangélikus Lyceumban – ahol a szokásos tantárgyak között a latin és német nyelven

155. EvtlNy: Házassági anyakönyv 1862/106. (nov. 8.); Keresztelési anyakönyv: Kálmán Lajos *1863/548, Sándor Károly Jenő *1866/623, Kálmán Rezső *1868/300, Anna Julianna *1870/212, Ilona *1872/562, Jenő *1882/636.

156. Nagy Lajos előtt az 1850-es évek végén már Gáspáry János nyíregyházi tanító és orgonista is összeállított egy korálkönyvet, de az kiadatlan maradt. Nagy Lajos e korálkönyvével a győri superintendens és az Athenaeum-féle magyar, a Transcius és Zpevink tót, valamint a pozsonyi német énekeskönyveket vette alapul a dallamok összeválogatása során.

157. Pozsony vm., ma: Modra SZK

14–15. kép. Zsák Endre líceumi bizonyítványa és tanítói oklevele

kívül görögül is tanult – folytatott „dicséretes”, „első osztályzatot érdemelt” tanulmányát követően (14. kép) a tanítóképző I. osztályát Modorban, a II. és III. osztályt a soproni evangélikus tanítóképzőben végezte, ahonnan a tanév végi vizsgákat követően „zeneszerkesztés”, orgonajáték, ének- és hegedűjátékban is kitűnő bizonyítvánnyal tért haza. Elemi iskolai tanítói oklevelét (15. kép) 1874. június 25-én kapta kézhez.¹⁵⁸ A nyíregyháziak meghívása mellett 1875. januárjában Farnadra¹⁵⁹ is meghívták rendes tanító állásra, de nyíregyházi maradását fizetésemeléshez kötötte, esetleg a segédtanítói állást is elvállalva. Májusban azonban csakis a másodkántori állást vállalva szándékozott maradni. Végül 1876 januárjában tanítói és másodorgonista-énekvezéri állásra hívták meg Nyíregyházára Nagy Lajos első orgonista mellé (16. kép). Feladatai közé tartozott az istentiszteletek orgonista-énekvezéri teendőinek ellátása „az első orgonistával közösen és egymással egyformán megosztva”, a tanítók szükség esetén történő helyettesítése, a „karénekeseknek az első orgonistávali közös begyakorlása”, az iskolai ifjúság énekeire és a tanyai tanítók négyszólamú éneklésre tanítása is.¹⁶⁰

Huszonhárom évesen, 1876. november 4-én Nyíregyházán kötött házasságot a 18 éves Nádasi Emiliával,¹⁶¹ mely frigyből 5 gyermekük született: Dezső (*1877.

16. kép. A gyülekezet pecsétöredéke 1876-ból

158. Az életrajzi adatokat, okleveleket, bizonyítványokat a Zsák család okleveleit, személyes adatait őrző Zsák György nyugdíjas gépészmérnök, Zsák Endre unokája bocsátotta rendelkezésemre, amelyért külön köszönet illeti.

159. Esztergom vm. párkányi járás, ma: Farná, SZK.

160. EvtlNy: E/6 Jegyzőkönyvek 3. (1864–1878) 1875/5 (jan. 17.), 1875/35 (máj. 9.) jkv-ei. Az 1876. jan. 16-án kelt hívány Zsák György, Zsák Endre unokájának tulajdonában van.

161. Többször Emma néven szerepel, ám anyakönyvezve Emiliaként volt. †1919. márc. 27. Nyíregyháza. (EvtlNy: Temetési anyakönyv 1919/100).

szept. 11., †1939. szept. 24. Jászberény), Zoltán (*1880. febr. 3., †1966. okt. 13.), Andor (*1881. júl. 20., †1953. febr. 26.), Judit Emma (*1884. szept. 4., †1952. szept. 30.) Häuffel Lajosné és Emil Lajos (*1895. nov. 4., †1921. máj. 16.)¹⁶²

Gyermekei neveltetésére, képzésére nagy gondot fordított. Elsősülött fia *Dezső* a közigazgatásban dolgozott. Az I. világháborúban több kitüntetést kapott. A világháború után elnyerte a Signum Laudis és a Nagy Ezüst Vitézségi Érmét, amellyel egyben a „vitéz” rangot is megkapta. *Zoltán* gyermeke a budapesti Pázmány Péter Tudományegyetemen végzett, mint botanikus, majd kolozsvári tanársegédi működése¹⁶³ után több évtizeden keresztül az Országos Vetőmagvizsgáló Intézet kísérletügyi főigazgatója volt. *Andor* a tanítói pályát választotta, de később gazdálkodásra tért át. *Judit* (Häuffel Lajosné) háztartásbeliként férje üzletében tevékenykedett. *Emil* jogászként abszolvált, majd a Keleti Kereskedelmi Akadémia elvégzése után a Nyíregyházi Termény- és Áruraktár ügyvezető igazgatója lett.¹⁶⁴

17. kép. Zsák Endre portréja

Zsák Endre huszonkét év hűséges szolgálata után 1897-ben fizetésemelést kért, amelyet meg is kapott.¹⁶⁵ Amikor a betegeskedő Nagy Lajos főorgonás 1898. júliusától 2 havi szabadságot kért, már teljes egészében át kellett vennie az orgonista-kántori teendőket (17. kép). A Nagy Lajos halálával megüresedett főorgonás állás miatt – nyilván a főorgonás állás hivatalos megszerzése érdekében – sokat mozgolódott a kántori állás újraszervezése ügyében, elsősorban a köteleességek és javadalmazás tekintetében. A presbitérium azonban ragaszkodott az addigi megoldáshoz, és meghirdette a megüresedett kántori állást.¹⁶⁶ Santroch Aljost vették fel főorgonásnak, aki 1910-ig látta el beosztását. Így Zsák Endre mindaddig másodorgonistaként tevékenykedett Santroch Alajos mellett. Közben lábpanaszai miatt 1904-ben 2 hónap szabadságot kért a nyáron. Ősszel Santroch Alajossal együtt javaslatot terjesztettek elő a mendikánsi rendszer¹⁶⁷ megszüntetésére, s arra

162. A születési és házassági adatok az EvtlNy. anyakönyveiben találhatóak, a halálozási adatokat Zsák György bocsátotta rendelkezésemre, melyeket az anyakönyvekben ellenőriztünk.

163. Az egyetem befejezése után röviddel a kolozsvári egyetem tanársegédje lett. Dr. Zsák Zoltán a kandidátusi fokozatot kiemelkedő munkássága alapján nyerte el. (Zsák György nyugdíjas gépészmérnök adatai alapján.)

164. Zsák Endre gyermekeire vonatkozó adatokkal unokája, Zsák György szolgált, míg Zsák Emil az egyháznál betöltött funkcióira EvtlNy: E/6 Képviselőtestületi jegyzőkönyvek 1. (1939–1950) kötete ad bizonyítékokat: 1943 óta képviselőtestületi tag, pénzügyi bizottsági elnök, 1946-tól másodfelügyelő, és őt választották meg az Egyházi Zene- és Kultúrbizottság elnökéül is.

165. EvtlNy: E/6 Jegyzőkönyvek 5. (1896–1909) 1897. aug. 22-i jkv.

166. EvtlNy: E/6 Jegyzőkönyvek 5. (1896–1909) 1899. ápr. 23-i, 1899/25 (jún. 25.), 1899/34. (júl. 23.) jkv-ek.

167. A lexikonok szerint a *mendikáns*: református (v. protestáns [szerzői megjegyzés]) kollégium kis diákja, a legátus kísérelője, aki házról házra járva ünnepi köszöntőt mondott, és ezért kisebb pénzdományokat kapott (A magyar nyelv értelmező szótára. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1959-1962), az így nyert adományokat saját tanulmányi céljaira fordíthatta. E tipikus mendikáns énekek, diáktrefák, a racionális 18. sz. termékei, melynek során a megrakott asztal mellé került üres bendőjű diák elmondta külföldi tanulmányait szerzett tapasztalatait, képtelennél képtelenebb kalandjait, mint pl. egy gatyakorban fogott tetű és egy bika párviadala, vagy pl. a Duna fölött hidat tartó szünyog, leégett folyó, levegővel

hogy a kántorok mellé egy-egy jó hangú férfi énekest rendeljenek. Az ő nevükhöz fűződik a templom új, Rieger orgonájának beszerzése is.¹⁶⁸

Santroch Alajos 1910-ben történt távozásával ő töltötte be a főorgonás állást is, ezért 1911-ben külön javadalmazást kért, amelyet bár engedélyeztek számára, azt ő oly mértékben méltánytalannak ítélte, hogy kérvényét visszavonta a következő szavakkal: „Mivel ezen jutalmazás egyáltalán nem áll arányban az általam végzett munkával, szinte szégyenletesnek tartom, hogy az egyháznál teljesített teendőim olyan kevésre becsültetnek. ... Az ilyen arányú javadalmazásról tiszteletteljesen lemondok, azt igénybe venni nem fogom.” 1918-ban a háborús viszonyok okozta megnőtt drágaság miatt kérte lakáspénzének és fizetésének emelését, amelyet jóvá is hagytak. Zsák Endre az egyháznál betöltött 46 évi szolgálata és 10 éves főorgonási tevékenysége után 68 évesen mondott le 1920. júniusában. 1921. május 16-án, 69 éves korában hunyt el Nyíregyházán.¹⁶⁹

1899–1910. *Santroch Alajos* (*1850k, †?)

A gyülekezet által a Nagy Lajos halála kapcsán megüresedett orgonista-kántori állás betöltése érdekében 1899-ben kiírt pályázatra csak ketten jelentkeztek. S miután az egyik pályázó július 17-én visszalépett, Santroch Alajos csak egyedüli pályázóként maradt. Ekkor ő még katolikus vallású volt, s bár kitérésére a hivatalos lépéseket már megtette, ezúttal mégsem választották meg, mert a zsinati törvény más vallású alkalmazását határozottan tiltotta. Ezért új pályázatot írtak ki, amelyre már öten jelentkeztek. Közülük Santroch Alajos főgimnáziumi ének- és zenetanárra, a helybéli dalegylet karmesterére esett a választás szeptember 9-én, miután a többiek kellő jártasságot nem tudtak felmutatni. Santroch viszont az egyháztanács tagjainak legnagyobb része által is jól ismert prágai zeneakadémia kántori osztályában végzett, s a pályázaton kellő kántori gyakorlatot tudott felmutatni, így egyedüli jelöltként javasolták megválasztásra.¹⁷⁰

Az orgonista állást Zsák Endrével közösen töltötték be, s még ez év novemberében együtt kapták meg híványukat. A feljegyzések alapján jól együtt tudott működni Zsák Endrével, akivel közösen terjesztettek elő javaslatot a mendikánsi rendszer megszüntetésére, s arra hogy a kántorok mellé egy-egy jó hangú férfi énekest rendeljenek. Az ő nevükhöz fűződik továbbá a templom új orgonája beszerzésének sürgetése is.¹⁷¹

Valamikor 1900 előtt kötött házasságot az unitárius vallású Mátéffy Margittal, mely házasságból csak egy gyermek születését sikerült kideríteni.¹⁷²

élő emberek stb. hazugságmese-elemekkel telített mondókáját (Magyar néprajzi lexikon. Akadémiai Kiadó, Budapest 1977). Ez esetben azonban a mendikánsok olyan árvák, akik neveltetéséről az egyház gondoskodott, cserébe énekelniük kellett a templomban.; Ld. továbbá EvtlNy: E/6 Jegyzőkönyvek 5. (1896–1909) 1899. dec. 16. , 1904/39 egyháztanácsi (továbbiakban: ET), 1904/40. képviselőtestületi (továbbiakban: KT) jkv-ek.

168. EvtlNy: E/6 Jegyzőkönyvek 5. (1896–1909) 1904/71. ET, 1905/61. ET (szept 30.), 1905/43. KT. (okt. 1.) jkv-ek.

169. EvtlNy: E/6 Jegyzőkönyvek 6. (1910–1921) 1910/73. ET (okt. 6.), 1911/94. ET (nov. 22.), 1918/47. ET (máj. 1.), 1918/34. KT (máj. 5.), 1918/62. ET (jún. 24.), 1920/19. ET (júl. 10.). Fizetésekiegészítésre vonatkozó kérvényét, s a kért, de szégyenletesnek tartott többlet-javadalmazásáról szóló, majd közel 10 évvel később főorgonási állásáról történt lemondó levelét unokája, Zsák György őrzi.

170. EvtlNy: E/6 Jegyzőkönyvek 5. (1896–1909) 1899/34. (júl. 23.), 1899/39. (szept. 9.), 1899. dec. 16-i KT jkv-ek.

171. EvtlNy: E/6 Jegyzőkönyvek 5. (1896–1909) 1904/71. ET, 1905/61. ET (szept 30.), 1905/43. KT. (okt. 1.) jkv-ek. Ld. továbbá 167–168. lábjegyzet.

172. EvtlNy: Keresztelési anyakönyv. 1900/138 szerint január 30-án András nevű gyermekük.

1910-ben azonban nyugdíjaztatását kérve lemondott állásáról. A kántori állást a gyülekezet azonban egyelőre nem hirdette meg. Santroch Alajos időközben kivándorolt Amerikába, ahol Detroitban, mint zenetanár telepedett le. Az egyház iránt táplált szeretete jeléül 1923. tavaszán 6000 koronát ajándékozott volt gyülekezetének orgona-alapjába, hogy a hangszer első világháborúban hadi célra rekvirált homlokzati sípjait pótolhassák. Nagylelkű ajándékát a gyülekezet jegyzőkönyvileg is megköszönte.¹⁷³

1922. *Heinz Fülöp*

A Zsák Endre lemondásával és halálával megüresedett állásra 1921-ben Heinz Fülöp körmenyi tanítónak küldött híványt a gyülekezet vezetősége. Heinz Fülöp azonban valószínűleg a cseh megszállott területeken elrendelt határzárlat miatt nem válaszolt a híványra. A képviselőtestület azonban felszólította, hogy állását december 15-ig töltsse be. Heinz Fülöp az állást végül elfogadta, de miután a gyülekezetnek nem sikerült a kántorlakásból a katonai ügyészséget kilakoltatni, az egyháztanács már nem ragaszkodott ahhoz, hogy szolgálatát azonnal megkezdje. Később ismét felszólították, hogy 1922. augusztusig mégiscsak foglalja el énekesi állását, bár lakást a kántor részére továbbra sem sikerült felszabadítani. Heinz végül az állást elfoglalta, de röviddel ezután mégis lemondott.

1923–1948. *Krecsák László* (*1900, †1985.)

Krecsák László 1900. március 9-én Nyíregyházán született Krecsák János evangélikus iparos és Kussnyerik Rozália házasságából. 1918. szeptember 1-től a hadban lévő tanítók helyettesítésére vette fel helyettes tanítói állásra a nyíregyházi gyülekezet képviselő testülete a 18 éves okleveles tanítót. A híványában ígért lakást azonban a gyülekezet nem biztosította számára. Ezért 1923-ban kérvényezte, hogy bútorai elhelyezésére legalább egy szobát biztosítsanak számára. A gyülekezet azonban még 1924-ben, sőt 1926. nyaráig sem tudta teljesíteni kötelezettségét. Közben 1923. januárjában lemondott tanítói állásáról, miután kántornak megválasztották. 1925. szeptember 8-án házasságot kötött a 17 éves Bartos Piroskával, akitől két gyermeke született: Lenke Piroska és Erzsébet.¹⁷⁴

Az orgonista-kántori teendők mellett 1924 és 1926 nyarán, szabadságának ideje alatt rész vett az Országos Dalszövetség rendezésében a Budapesti Zeneakadémián tartott karnagyképző tanfolyamon, amelyet az egyház vezetése nagyon pozitívan értékelt, s magára vállalva a tanfolyammal kapcsolatos tanfolyamdíj és útiköltség térítését. Krecsák László a kötelezettsége mellett más egyházi munkát is szívesen vállalt, így pl. ostyasütést, az elhalálozottak és megkesketettek névsorának összeállítását, vagy pl. az ifjúság és a felnőtt egyháztagek részére hetenként két énekóra tartását, amely tevékenységét a gyülekezet anyagiakkal is elismerte.¹⁷⁵

173. EvtlNy: E/6 Jegyzőkönyvek 6. (1910–1921) 1910/73. ET (okt. 6.), 1910/79. ET (okt. 10.), 1911/11. ET (jan. 28.), 1911/17. KT (febr. 12.), 1923/26. ET (márc. 17.), 1923/23. KT (márc. 18.).

174. EvtlNy: Keresztelési anyakönyv 1900/159, 1926/457 (aug. 28. Lenke Piroska), 1934/80 (febr. 13. Erzsébet); Házassági anyakönyv 1925. szept. 18.; E/6 Jegyzőkönyvek 6. (1909–1921) 1918/82. KT (okt. 20.), 1919/54. KT (szept. 14.), 1923/14. ET (jan. 13.), 1923/82. KT (ápr. 12.), 1923/207. ET (dec. 15.), 1923/216. KT (dec. 16.), 1924/23. ET (febr. 2.), KT (febr. 3.), 1926/86. ET (jún. 12.).

175. EvtlNy: 1924/106 ET (júl. 1.), 1924/92. KT (júl. 6.), 1925/36. ET (ápr. 4.), 1926/96. ET (jún. 19.), 1926/79. KT (jún. 20.), 1926/146. ET (nov. 6.), 1926/111. KT (nov. 7.).

Budapesten Kodály tanítványa volt, az 1899-ben alakult gyülekezeti vegyeskarta az 1940-es években oly magas színvonalra emelte, hogy a Zeneakadémia országos versenyén 1947. október 8-án a makóiakkal megosztva első helyezést nyertek.¹⁷⁶

Az egyházi iskolák államosításakor a kialakult vallásellenes politikai helyzet miatt azonban kántori állásáról lemondott, s mint énektanár, világi iskolában folytatta tevékenységét.

Életének 85. évében, 1985. február 12-én hunyt el Nyíregyházán.

1948–1952. *Deményfalvi Kálmán* (*1887, †1971)

Deményfalvi Kálmán 1887. február 12-én Újpesten született Thaisz Lajos gépgyári mintaasztalos és Haug Karolin gyermekeként. Kántortanítói végzettségét Eperjesen szerezte. 1903. körül nevezték ki kántortanítónak. Mivel édesapja korán elhunyt, édesanyjával Nyíregyházára költöztek, ahol tanyasi iskolai tanítói állást vállalt. Az I. világháborúban tanítói végzettséggel kb. egy évig szolgált a 32-es Budapesti Háziezredben.¹⁷⁷

1927. február 8-án kötött házasságot Péter Erzsébettel (*1902. aug. 13., †1984. aug. 16.), mely házasságból két gyermek született: Károly (*1927. dec. 31.), aki közgazdasági majd gépészeti vonalon tevékenykedett, és Kálmán (*1930. aug. 18.), akiből gépészmérnök lett.¹⁷⁸

A tanyasi iskolából 1926-ban, még nősülése előtt került a városba, s már ugyanettől az évtől segédorgonistaként kántorkodott Krecsák László mellett.¹⁷⁹

1946-ban, mint tanítót s címzetes igazgatót nyugdíjazták.¹⁸⁰ Amikor 1948-ban Krecsák László az iskolák államosítása után az egyházi szolgálat helyett az énektanári állást választotta, Deményfalvi Kálmán, mint kisegítő kántor vette át az orgonista feladatokat, Joób Sándor segédkántorral együtt.¹⁸¹

1971. május 19-én a baktalórántházi kórházban hunyt el. Május 24-én Nyíregyházán temették el az ún. Morgó-temető Topscher-kápolnájában.¹⁸²

1952–1978. *Gáncs Aladár* (*1925)¹⁸³

Székesfehérvári születésű diákként a Fasori Gimnáziumban jelesen érettségizett 1943-ban. Tanulmányait a soproni Erzsébet Tudományegyetem Hittudományi Karán folytatta, ahol 4 év után kapott abszolutóriumot, s Baján kezdte el, majd a budapest-kelenföldi gyülekezetnél folytatta segédlelkészi szolgálatát. A teológiai végzést követően két év múlva, a lelkészi vizsga letétele után kapott lelkészi oklevelet. A segédlelkészi szolgálatot 4 év csepeli hitoktató-lelkészi munka követte.

Zenét magánúton tanult. Egy éves zongoratanulmányát követően orgonálni Kapi-Kálk Jenőnél kezdett még 1942-ben. A teológia elkezdésével ez a tanulmánya

176. Finta Gergely: Nyíregyházi beszélgetés. *Magyar Egyházzene* X. évf. (2002/2003) 1. sz. 81–82.; Demcsákné Balczó Ildikó emlékezete szerint. Ld. továbbá EvtNy: E/6 Képviselőtestületi jegyzőkönyvek 1. (1939–1950) 1947. júl. 15-i jkv. 3. pontja.

177. Deményfalvi Kálmán fia, Deményfalvi Károly elmondása alapján, aki az életrajzi adatok közléséhez hozzájárult.

178. Deményfalvi Károly adataira támaszkodva, melyeket a nyíregyházi anyakönyvekben ellenőriztünk.

179. Deményfalvi Károly elmondása alapján.

180. EvtNy: E/6 Képviselőtestületi jegyzőkönyvek 1. (1939–1950) 1946. júl. 21-i jkv. 6-7. pont, okt. 20-i jkv. 6. pontja.

181. EvtNy: E/6 Képviselőtestületi jegyzőkönyvek 1. (1939–1950); Joób Sándor *1883. nov. 2., †1955. (A Joób Sándorra vonatkozó adatokat unokája, Joób Árpád szolgáltatta.)

182. Deményfalvi Károly adataira támaszkodva.

183. Az életrajz a szerző Gáncs Aladárral történt beszélgetése és Finta Gergely: Beszélgetés Gáncs Aladárral c. cikke (*Magyar Egyházzene* V. évf. (1997/1998) 2–3. sz. 313–315.) alapján készült.

abbamaradt. 1952-ben Nyíregyházára költözött és lelkészi szolgálata mellett az evangélikus gyülekezet főorgonása lett. Ideköltözését követően zenei tanulmányait még 3 év intenzív zongoratanulással egészítette ki Straky Tibornál, s még 3 éven át Nyíregyházáról Budapestre rendszeresen felutazva Gergely Ferencnél folytatta orgonatanulmányait. Az 50-es évek elején jelentkezett a debreceni konzervatóriumba is, de – a korra jellemző módon – még válaszra sem méltatva, nem vették fel lelkészi végzettsége miatt.

Elődjeitől, Krecsák Lászlótól illetve Deményfalvi Kálmántól nemcsak a kántori teendőket, hanem a kórus vezetését is átvette. A kezdetben 40 tagú, de később 60-80 létszámot is elért énekkart vezetve Palestrinától a Bach-kantátáig fejlesztette fel a kórus repertoárját. Az énekkar rendszeresen szolgált a gyülekezet minden nevezetes ünnepi istentiszteletén és különféle egyházzenei esteken. Gáncs Aladár szombatonként már általában 11-kor elfoglalta az orgonapadot, s néha a délutáni esküvők miatt előfordult, hogy estig fel sem tudott onnan állni.

Az orgona, mint hangszer rendkívüli módon érdekelte. A templom Rieger-orgonájának hangzásával egyáltalán nem volt megelégedve. Ez gyakorta elkésesítette, miután egy-egy barokk orgonadarab zongorán sokkal jobban hangzott, mint a romantikus hangképű orgonán. Levelezésbe kezdett Trajtler Gábor orgonaművésszel is. Egy nyíregyházi orgonaestre készülve Zalánfy Aladár, a Zeneakadémia orgonaprofesszora ezt mondta a nyíregyházi Rieger-hangszerről: „Ez az orgona nem vonz engem, ... ezen az orgonán minden rossz...” Gáncs Aladár tanulmányozni kezdte a debreceni és más, a környéken lévő református templomok régi orgonáit. Kilenc alkalommal külföldön is folytatott ezirányú kutatást, így a szászországi Silbermann-orgonákat és Lipcse hangszereit, majd az északnémet Stralsund orgonáit is sorra felkereste. De járt Finnországban és Hollandiában is, ez utóbbi alkalommal elsősorban Schnitger orgonái érdekelték, de Németországban a Stumm-orgonák is felkeltették figyelmét. E régi hangszerek hangjáról a helyszínen magnófelvételeket készített, és azok hangzását utólag tüzetesen elemezte.

1969-től az év minden hónapjának első hétfőjén orgonafélórákat szervezett, amelyeken rendszeresen ő orgonált. Az orgonazene megkedveltetése mellett célja első sorban a korárelőjátékok szépségeinek megszerettetése volt. Évenként 1-1 művész vendégszereplése is sor került. Az orgonafélórák kezdeti 25-30 fős látogatottsága az évek során olykor 1000-1500 főre növekedett, s a félórás zenés időtartam egészórás orgonahangversenyekké fejlődött. E hangversenyek varázsa annak is köszönhető, hogy minden alkalommal rendszeres zenei magyarázat is elhangzott a művek jobb megértése érdekében. Ezek a hangversenyek a város zenei életében is döntő szerepet játszottak.

Miután a Rieger-orgona hangzását Gáncs Aladár a magas szélnyomás, az egyébként is bő principál sípsorok és a sok vonósregiszter miatt összességében meglehetősen sötét és választékszegény hangzásúnak ítélte, elhatározta az orgona hangképének megváltoztatását annak érdekében, hogy a barokk művek mind az istentiszteleteken, mind a hangversenyeken többé-kevésbé jobb hangzással előadhatók legyenek. Így került sor 1972-ben az orgona hangképének módosítására az egyes vonós sípsorok hosszainak levágásával.

Az orgonálás és a kórusmunka mellett himnológiával, liturgikával és egyházművészetrel is foglalkozott. Még nyíregyházi tartózkodása alatt 1960-ban egy 200 oldalas disszertációt is készített „A templomi orgonajáték története Bachig” címmel, azonban ennek kiadását papi mivolta miatt nem engedélyezték. 1965-re készült el a mintegy 100 oldalas tanulmánya „A zene teológája” címmel, amelynek német nyelvű

kivonatos fordítását a lipcsei Bach Levéltárban helyezték el. Ekkortájt felvették a Lipcsei Bach Társaság tagjai sorába, ahol több cikkét levéltárban őrzik.

Nyíregyházi szolgálata ideje alatt több, mint 20 éven át rendszeresen tanított a főti Kántorképző Intézetben. Gyakran járta az országot, ahol emlékezetes előadásaival és orgonálásaival gazdagította az egyes gyülekezetek életét.

Főorgonási tisztjét Nyíregyházán 1978-ig töltötte be. Ekkor ugyanis Budapestre költözött, ahol a fasori evangélikus templomban orgonált 1978-1990 között. Püspöki felkérésre könyvet írt „Az ötödik evangélista” címmel Johann Sebastian Bachról, amely 1985-ben jelent meg az Evangélikus Sajtóosztály kiadásában. Nyugdíjas éveiben, amíg tehetett, rendszeresen dolgozott az Országos Evangélikus Levéltárban is. Cikkei ma is rendszeresen megjelennek az egyházi szaklapokban.

1978–1989. *Nagyvati Pál* (*1946, †2008.)¹⁸⁴

A nyíregyházi születésű Nagyvati Pál az általános iskola elvégzését követően a nyíregyházi Kossuth Lajos gimnázium diákja lett, ahol érettségijét is szerezte. Már az általános iskolával párhuzamosan zongorázni tanult a városi zeneiskolában Megyer Lajosné kezei alatt. Szülei a Nagytemplom kórusába jártak, így magukkal vitték hatéves gyermeküket is, aki gyakran ott lábatlankodott az énekarban. Természetesen a zene már ekkor beleivódott a kisdiákba. Később a gyülekezet gyermekmunkába is bekapcsolódott, ennek során szoros kapcsolatba került Klárrika néniel, Gáncs Aladár feleségével. Ebben a nehéz időkben iskolai hitoktatásban is részesült. Keresztyéni életében Gáncs Aladárt és feleségét tekintette példaképnek.

Már 14 évesen, 1960-ban bekapcsolódott a Nagytemplom énekkari munkájába. Mint kottaismerő, akkor kezdődött az orgona iráni vonzalma, amikor a főorgonás Gáncs Aladár játékainál kottát lapozott és regisztrált. Önala kezdte el magánúton orgonatanulmányait, aki – felügyelete mellett – kisebb orgonálási feladatokkal is megbízta. 1963-ban kapta meg kántori bizonyítványát. Ősztől kezdve már heti rendszerességgel kisegítő kántori szolgálatot látott el. Rövid időn belül átvette a reggeli hétórás úrvacsorai istentiszteletek kántori szolgálatát is. Miután a gyülekezet másodkántora 1968-ban nyugdíjba vonult, hivatalosan is másodorgonistává választották. Ezután minden szabadidejét a kántori szolgálatra való felkészülésre és a szolgálat ellátására fordította.

A Gáncs Aladár által indított orgonaestek szervezésébe is aktívan bekapcsolódott. A főorgonás Budapestre költözése után több, mint 40 – köztük külföldi – művész, meghívását és hangversenyét is Nagyvati Pál szervezte. Egy-két alkalommal, amikor a meghívottak közül valaki betegség vagy egyéb ok miatt a hangversenyt lemondta, ő orgonált a hangversenyen. Jó kapcsolatot alakított ki a Debreceni Kántussal is, akik minden év december első hétfőjén vállalták a nagytemplomi hangversenyt.

Közben Fóton a Kántorképző Intézetben továbbképezte magát. Kántori oklevelét 1981-ben kapta kézhez. Kisegítő kántori szolgálata mellett az énekarban is tevékenykedett mint kórustag. Amikor a főorgonás más elfoglaltsága miatt nem ért rá, többször megbízást kapott az énekkari szőlamok betanítására is, alkalmanként az énekkart is ő vezényelte vasárnap.

Miután 1978-ban Gáncs Aladár, a Nagytemplom főorgonása Budapestre költözött, teljes egészében átvette a szolgálatot. Pár hónapos helyettesítés után 1979.

184. Az életrajz a szerző Nagyvati Pállal történt beszélgetése és Finta Gergely: Nyíregyházi beszélgetés c. cikke (*Magyar Egyházzene* X. évf. (2002/2003) 1. sz. 81–82.) alapján készült.

februárjában a gyülekezet megválasztotta a főkántori posztra. Az általa vezetett kórus életében nagy fordulatot hozott a Lutheránus Világszövetség budapesti megrendezése. 1983-ban az ebből a célból megszervezett énekkari válogatón olyan helyezést értek el, hogy az 1984-es világszövetségi gyűlések egyik plenáris ülése végén és az egyik esti istentiszteleten énekelhettek.

A főleg fiatalokkal megerősödött kórusnak nagy kihívást és inspirációt jelentett Bach születése 300. évfordulójának közeledte is. Sorozat indult: a kórus havonta legalább egyszer énekelt a vasárnapi istentiszteleten, ezen túlmenően minden nagyobb ünnepen is szolgáltak. 1985-ben J. S. Bach születésének évfordulója alkalmával önálló hangversenyt adtak, ahol az ünnepelt zeneszerző 6. kantátáját (Bleib' bei uns) is előadták magyar nyelven. Zenekarként erre az alkalomra Nagyváti Pálnak sikerült megnyerni a zeneiskola tanári karát.

Az énekkar mintegy 30 fővel 1986-ban finnországi kéthetes hangversenykörútra kapott meghívást, amely alkalommal a minden napra jutó hangversenyek között két nagy, egész estét betöltő, hangversenyre is sor került.

A Nagytemplom felszentelésének 200. évfordulóján az októberi reformációi sorozat utolsó hetében minden este énekelt az énekkar, amikor többek között meghívott neves művészek közreműködésével előadták Bach 80. kantátáját Nagyváti Pál vezetésével. 1986 késő őszen Gárdonyi Zoltán elhunytá után önálló emlékestet tartottak Gárdonyi nagyobb kórusműveiből, amelyek között egy zenekari kíséretes mű is elhangzott.

A 80-as években a Hajdú-Szabolcsi Egyházmegye zenei előadója volt. Egy időben az Evangélikus Egyház Zenei Bizottságának és a Kántorképesítő Bizottságnak is tagja volt. Közben éveken keresztül rendszeresen részt vállalt a fői kántorképzés nyári tanfolyamain. Szolgálatkészségére és alázatosságára jellemző volt gyakori mondása: „*Odaát majd Bachnak szeretnék fűjtatni!*”¹⁸⁵

1987 októberétől 1988 februárjáig a finnországi Salo-i gyülekezet meghívott kántora volt az ottani beteg kántor helyett.

Nagyváti Pál 1989. december 31-ig töltötte be orgonista-kántori feladatkört, minthogy 1991. január 1-jétől 1991. június 30-ig a piliscsabai Bethel Missziói Otthon felújításában, újjáélesztésében vállalt szerepet. Erre az időre egyházzenei tevékenysége megszakadt.

1992-től az önállósodó Nyíregyháza-Kertvárosi Evangélikus Egyházközség felügyelője lett, ahol énekkart is szervezett és a kántori szolgálatot is ellátta. Bár 2001-ben a felügyelői posztját leadta, a kántori szolgálatot tovább vitte.

2007. március 1-től 6 hónapra át a finnországi Hyrynsalm-i evangélikus gyülekezet hívta meg teljeskörű kántori szolgálatra, ahol az orgonista teendők mellett a gyülekezet négy énekkarának – gyermek-, női-, vegyeskar és nyugdíjasok kórusa – vezetését is ellátta.

2008. február 14-én hosszú szenvedés után bekövetkezett halálával a nyíregyházi evangélikusság meghatározó személyiségét veszítette el.

1990–2005. *Jávori Pál* (*1960)¹⁸⁶

A nyíregyházi születésű Jávori Pál 1978-ban érettségizett a Kossuth Lajos Szakközépiskola műszerész szakán, majd postai-távokzlési vonalon folytatta tanulmányait, s e területen tevékenykedett.

185. Laborczy Géza Nyíregyháza-Kertvárosi Evangélikus Egyházközség lelkészének visszaemlékezései alapján gyakran egy másik változatot is mondott: „*Odaát majd Bachnak szeretnék lapozni!*”

186. Az életrajzi összefoglaló a szerző kérésére Jávori Páltól e-mail-ben küldött életrajz alapján született.

Zenei tanulmányait már 10 éves korában klarinétton kezdte, s három évvel később vett részt először a főtí kántorképző tanfolyamon. Az első tanfolyam után 13 évesen még ugyanabban az évben kezdte kántori szolgálatát a nyírszölösi evangélikus templomban, de a Kistemplomban is vállalt helyettesítést. Emellett a nyíregyházi evangélikus énekkarnak is tagja volt és rendszeresen látogatta Gáncs Aladár orgonaféltőjét. A zeneiskolában fűvös hangszereken és zongorán tanult tovább, s nyaranként a főtí Kántorképzőbe járt, ugyanakkor zenekarban is játszott.

Nagyvátí Pál után 1990. húsvét másnapjától választotta meg a Nyíregyházi Evangélikus Gyülekezet presbitériuma a templom főállású orgonista-kántorának, illetve a gyülekezet kórusának vezetőjévé. A kántori oklevelet 1992-ben szerezte meg a főtí kántorképzőn, majd ezt követően szeretne volna elvégezni a debreceni Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskola orgona tanszakát, de erre nem nyílt lehetőség. Így magánúton folytatta orgonatanulmányait előbb Trajtler Gábornál, később Karasszon Dezsőnél. Az énekkar vezetését a budapesti Lutheránia Énekkar, a nyíregyházi római katolikus kórus, illetve a nyíregyházi Tanárképző Főiskola Ifjú Zenebarátok Kórusának, továbbá a főtí kántorképző kórusának, valamint a Cantemus, a Pro Musica Vegyeskar próbáinak és hangversenyeinek látogatásával tanulmányozta. Öszhangzattan ismereteit Fehér Ottóné, a Tanárképző Főiskola énektanszék vezetőjének segítségével fejlesztette tovább.

Az istentiszteleti, esküvői és temetői alkalmakon túl ellátta az áhítatok zenei szolgálatát, valamint egy teljesen új énekkar és kísérezeneke szervezését és vezetését végezte. A kórust énekkari ruhákkal, kottásszekrényvel és mappákkal látta el. 1992 karácsonyától a 40–60 fő közötti ének- és zenekarral, valamint szólisták közreműködésével a nagyobb ünnepek (karácsony, húsvét, pünkösd) alkalmával zeneszolgálatot indított el, melynek során ő volt a karvezető és orgonista, ezzel egy új elcsendesedési formát hozva a gyülekezet és a nyíregyházi életébe.

Jávori Pál keze alatt az énekkar folyamatosan tanult és fejlődött. Repertoárjába az egyszerűbb daraboktól a Bach-korálokot át felkerültek Buxtehude-kantáták, Händel Messias c. oratóriumának nagykórusai is, de Jávori Pál saját művei is felhangzottak. Szólisták, énekkarvezetők nevelődtek ki kórusából, amelynek eredményeként új énekkarok jöhettek létre.

Szolgálatba lépésekor a Nagytemplom kétmanuális orgonája éppen átépítés alatt volt, melynek során új játszóasztallal hárommanuálisra bővült, de ekkor még az orgona főműve és pedálja nem volt készen. Az orgonafelújítás-bővítés befejezése érdekében az akkori gyülekezet vezetőségével együtt számlát nyitottak, s erre a célra igyekeztek megnyerni az egyes cégek támogatását. Így össze is gyűlt a befejezéshez szükséges nem csekély összeg, s a hangszer a megye legnagyobb orgonája lehetett. A hangszer átépítése után 1997-től havi rendszerességgel újraindította az orgonapesteket, melyet Gáncs Aladár, a gyülekezet egykori főorgonása nyitott meg.

Tervei között önálló orgonahangversenyek és az énekkar repertoárjából egy CD-felvétel szerepelt. A zene- és az orgonaügy szolgálatát a 2005. év végéig látta el.

2006-tól *Demén Szabolcs* (*1978)¹⁸⁷

Salgótarjánban született 1978-ban. Az általános iskolát Pásztón végezte, majd Salgótarjánban a Stromfeld Aurél Műszaki Szakközépiskolában folytatta tanulmányait. Orgonálni 1989-ben a főtí kántorképzőben kezdett, majd a 90-es évek elején

187. Életrajza, a szerző kérésére, Demén Szabolcs e-mail-ben küldött életrajzi összefoglalója alapján készült.

a salgótarjáni zeneiskolában folytatta tanulmányait kisebb megszakításokkal egy évig. 1992-ben a főtí Kántorképző Intézetben segédkantori bizonyítványt kapott, majd továbbképezve magát 2007-ben megszerezte a kantori oklevelet is.

1989–2005 között Sámsonházán, Pásztón, Szúpatakon és Kisterenyén segédkantori szolgálatot látott el.

Alig több mint két éve, 2006. január 1-től tevékenykedik a nyíregyházi gyülekezetben, mint főállású kántor. Beiktatására 2007. december 9-én került sor. Az orgonista feladatok mellett az időközben lecsökkent létszámú gyülekezeti kórus munkájában is részt vesz, nemcsak mint kórustag, hanem működésüket szervezéssel, kottamásolással, a zenei anyag összeállításával segíti, hogy a nagy ünnepi istentiszteleteken és eseményeken, valamint a karácsony és húsvét első napján tartott zenés áhitatokon énekelő kórus zenei anyaga az alkalomnak megfelelően, időben rendelkezésre álljon.

Függelék

Az írott gótbetűs szöveg olvasatát úgy közöljük, ahogy az eredeti dokumentumban találtuk. Nem korrigáltuk tehát azokat a maitól eltérő kiejtés- és írásbeli különbségeket, amelyek a folyamatos olvasást és értést a kevésbé tapasztaltabbak számára zavarják. Tanulmányozásához segítségül néhány ilyen példa:

<i>beyte</i>	=	beide	<i>jete</i>	=	jede
<i>davür</i>	=	dafür	<i>leiter</i>	=	leider
<i>darzu</i>	=	dazu	<i>nehmlich</i>	=	nämlich
<i>das</i>	=	daß, dass	<i>reihn[isch]</i>	=	rheinisch
<i>ferdig</i>	=	fertig	<i>Schu</i>	=	Schuh
<i>Gemeinte</i>	=	Gemeinde	<i>sint</i>	=	sind
<i>Gulden</i>	=	Gulden	<i>tauerhaft</i>	=	dauerhaft
<i>gudhen</i>	=	guten	<i>u</i>	=	und
<i>Hant</i>	=	Hand	<i>Wintladen</i>	=	Windladen

1. Emanuel Kummer 1796. május 20-án kelt ajánlata egy új orgonára

Auf Verlangen Einer Wohlloblichen Evangelischen Gemeinde zu Niregyhaz habe ich aufgesetzt die Disposition zu einer neuen Orgel, die so wohl der Lage des Orts als der Kirche angemessen ist, nehmllich wie folget.

Haupt Manual.

- 1.) *Principal 8 Fuß. von Zinn. ins Gesicht.*
- 2.) *Funtament 16 Fuß. Die große Octava von Holz. Die 3 übrigen von Zinn*
- 3.) *Hohlflöte 8 Fuß. von Holz.*
- 4.) *Viola di Gamba 8 Fuß von Zinn.*
- 5.) *Flaute Forte. 8 Fuß von Zinn.*
- 6.) *Fugara 4 Fuß.*
- 7.) *Solicinal 4 Fuß.*
- 8.) *Octava 4 Fuß.*
- 9.) *Quinta 3 Fuß.*
- 10.) *Octava 2 Fuß.*
- 11.) *Mixtur major 4 fach*
- 12.) *Mixtur minor 4 fach*

} von Zinn

Positiv

- 1.) Prestant 4 Fuß von Zinn.
- 2.) Pordun 8 Fuß von Holz.
- 3.) Flaute Traversia 8 Fuß.
- 4.) Quinthathöna 8 Fuß von Zinn.
- 5.) Echo 8 Fuß von Zin.
- 6.) Waltflöte 2 Fuß
- 7.) Octava 2 Fuß.
- 8.) Zymbel 4 fach.

} von Zin

Pedáll

- 1.) Violon 16 Fuß.
- 2.) Contra Bassi 16 Fuß.
- 3.) Octaven bass 8 Fuß.
- 4.) Cornet 4fach 2 Fuß.
- 5.) Posaunen bass 16 Fuß.

Neben Züg

- 1.) Manual Coppel
- 2.) Tremulant.

Zu diesen gehören.

1.) 5 Stück Wintladen, 2 zum Manual 2 zum Positiv u 1. zum Pedal, dieselbe müssen so eingerichtet das sie einen jeden Motation hinreiche Wirkung thut. Sauber u tauerhaft bearbeitet.

2.) 3 Blasbälge 12 Schu Lange u 6 Schu breit.

3.) Die Tractur so einzurichten das dieselbe nach dem regeln einer gudhen Mechanic leicht zu Spielen ist ohne zu Stocken

4.) Die Claviaturen nach der neueren art mit langer Octava von C:Cs bis d^{'''} mit Ebenholz u Elfenbein sauber bearbeitet.

5.) Das Pedal: auch mit langer Octava. bis c'.

6.) Ueberhaupt die intonation jeder motation so bearbeiten das jete der selben ihren namen als selbst verhältniß nach über ein Stimmt. u. in ganzen als in einzeln ihren richtigen Effect bezeigt das diese Orgel so wohl einer Wohlloblichen Gemeinte, als ihren Erbauern Ehre macht.

7.) Da schon einige Arbeit die leiter wenig beträgt ferdig ist, ich aber vermittelst meiner bauart noch außer dem Pfeifen nichts be nutzen kann, so werde ich dieselbe darzu verwenden, u da bey dieser Disposition das Pedal mehrere Töne bekommt die so darzwischen fehlen verferdigen.

8.) Ueberzeugt von der nothwendigkeit eine Orgel zu haben, gerührt von dem edlen Zutrauen einer Wohlloblichen Gemeinte, würde ich mich zu bestreben suchen ihre Wünsche zu erfüllen, u die Arbeit wird beweisen ob sie sich getäuscht haben, mit der verpflichtung [Verpflichtung] dieselbe bis Michaelis 797. zum spielen des Gottesdienstes herzustellen, mit dem versprechen, dieselbe vollkommen gut u tauerhaft zu machen daß sie dem Kenner eines jeden Gehör befriediget, u worüber ich mich nach verferdigung derselben, jeten exsaminator unterwerfe.

Davür ist meine billigste Forderung. (exclusive der Schloßer, Bilthauer u Zimmerarbeit) zweytausent reihn. Gulden, wobey ich aber vor alle Materialen stehe.— So wie ich mich verobligire, die Orgel nach vollentung derselben, eines Jahres Frist, vor jeten Fehler der sich selbst erzeugen solte, ohn entgeltlich zu verbessern.

Auch wollte ich eine Wohllobliche Gemeinte inständig gebeden haben nur zu den Anfang der Arbeit Holz auf meine Unkosten anzuschaffen in dem das selbe zu einer gudhen Arbeit trocken seyn muß.

So wie Sie sich verpflichten werden mir ein freyes Logi so zu meiner Arbeit hinlänglich bequem seyn wird einzuräumen.

Die Transportirung meiner Sachen u Materialien frey.— u mir bey der Versetzung der schwären Stücke hülfreiche Hant zu leisten.

Die Zahlung in folgende Termine auszuzahlen.

200 Gulden wenn ich hier anfang.

200 Gulden, wenn die Wintladen alle verferdiget sint.

200 Gulden wenn die Blasbälge nebst dem Gesimsen des Orgel Kastens verferdiget sint.

400 Wenn die Orgel zum Ton gebracht ist
 600 Gulden unter der Hand wenn ich's nöthig habe.
 400 Gulden. Wenn die Orgel völig fertig, u von einen unpartheischen examiner vor tüchtig
 u gut befunden werden.

Ja übrigen verlaße ich mir auf die billige Einsicht einer Wohlloblichen Gemeinte gänzlich
 in diese ich mein ganzes Zutrauen setze, ob ich das selbe verdiene – wird die Orgel einst
 beweisen

Sollten diese puncte von beyten theilen bewilliget werden so werden die contrahirenten
 unterschreiben. Sollches geschehen. Sig:

Nyregyház
 d. 20sten 1796. May

Richter Steph. Franko [?]

Mich Sz..keres [?]

Andr. Graff [?]

Georg Kirko [?]

Matth. Miskohazy [?]

Emanuel Kummer
 Facteur Orgue

Coram me Samuele Schneider [?]

Eccl. paefactae [?] V. D.

ac Joanne Schulek

Ejusdem Ecclae. V. D. M.....[?]

2. Komornik János megállapodása 1808-ból az orgona átalakítására

Én, alulírott Komornik¹⁸⁸ János ez idő szerint Kassa város lakosa, az orgonaépítés művésze-
 tének mestere, tudomására adom mindenkinek, kiket ez illet, miként ezen írásom és levelem
 szerint elismerem, hogy én magamra vállaltam a Nyiregyházi Evangélikus Egyház orgonájának
 helyreállítását és javítását olyképp, ahogy azt szükségesnek találom és látom. Mégpedig

1. Ami a fuvókat illeti, azokból öt legyen.

2. Egy új, az oltár felé fordított klaviatúra készíttessék.

3. A vashuzalok és más horgok helyett, amelyek a rozsdá által megemészthetők, sárgarézből
 újak fognak csináltatni, ehhez hasonlóan ahol szükséges önből.

4. A most rosszul szóló sípokot jó összhangzásba hozni,

egyszóval ezt az orgonát megfelelően rendbehozni, amely munkát legkésőbb ez év no-
 vember 1-ig köteles vagyok elvégezni: Úgy hogy az utolsó három hónapban a munkámmal itt
 Nyiregyházán végezni akarok. Kötelezem magam, hogy minden javítást saját anyagból Ezer
 Ötszáz Húsz és hét Rajnai[forint]ért elvégzem azon kikötéssel, hogy nekem és segítőmnek erre
 a három hónapra megfelelő étkezést, hasonlóan szállást adnak. Nem másképp, az általam
 ebbe az orgonába Kassán előre elkészített alkatrészeket ide szállíttatják. Amikor ezt a javítást
 véglegesen befejezem, ha hat évig ebben az orgonában akármi elomlana, a javítást fizetés
 nélkül vállalom és erre magamat kötelezem. Sign. Nyir Egyház 1808. június 13-án. Erre a
 javításra előre felvettem Háromszáz Rajnait id est Rf 300.

Coram nobis Joanne Schulek & Samuele Nagy VD Ministris

Johannes Komornik Orgel bauer

3. Spórer József 1815. június 29-én kelt ajánlata a karzat és a pozitívmű festéséről, valamint aranyozási munkáiról

Föjl Tétell!

Az N[e]jmes Nyiregyháza Város, Evangelika Ecclesia parancsolattyaibul kívántatik Aranyozó
 és festő munkában meg tétetni következendőköt.

1.ször Az Templomba, körül az Córusokon, az vasbül készített Galarit meg festeni fehérre
 kétszer ólajba, az rajta levő Rozákat és szöllöket ólajba meg aranyozni, és az Leveleket mely

188. A szlovák nyelvben az „i” lágyítja az előtte lévő mássalhangzót, ezért az eredeti szövegben olvasható
 „Komornik” alak helyett a fordításban a „Komorniyk” írásmódot alkalmazzuk. (A szlovákul írt megál-
 lapodás a pozsonyi Szabó Imre orgonaművész fordítása.)

az arany rózákbul ki jönn földre, mely galarion mérnek 28 ölett, és 4 sukot, a mely munkáért kívánok Jóll és álandón el végzéseért magam hozzá adando materialékkal.

Summa 538 f.

2.szor Az orgona Positivumja, a mi még, meg nints aranyozva és fehérre festve, meg aranyoztatik Pallérozva és fehérre festetik, ezen munkáért kívánok

Summa 97 f.

Summa 635 f.

Más tsináltatást, és ha szükséges lesz napszámost, egy kevés szenet, Edényt, frospon-tot¹⁸⁹ Tokajba, és négy hétig kostot vagy kost pénszt Nmes Ecclesia administrál, az kostot Egy legénynek négy hétre.

Nyír Egyházán 29^{ik} Juny A^e 1815.

Spórer Józef Academicus Márványos Pictor és Aranyozó

Ezen fölbb említett summa egészben ki van fizetve ugymint 672 f. és 37 f 30 x egy le-génynek egy holnapravaló kostyáért, és 78 f az koronaért mely az orgona Positivum tetejin vagyon aranyozva

[Nyíregyház 15. Oct. 815.

Sporer Jozef

(Az irat hátoldalán:)

Bellől meg irtt Munkát magára vállalván Spot[?]er Józef Pictor Ur annak elkészítésére az Njagyságojs. Ecclesiával mai napon meg alkuván kívánsága, a' mint benn iratott applicikal-tattot hozzá adván hogy mivel az zöld festék az ezüsten és így világosabbnak kell lenni meg todatott 37 harmincz hét R[ajnai] f [orin]tokkal. Ugyhogy Egész summaja léßen 672 Rfton. Azonban Egy Személynek tartása naponként per 25. garas fog fizetetni. Csak hogy munka csinos gyöngyfejér munkára essen azon módon a' mint elő adattik meg festve és meg ara-nyozva. Mellynek nagyobb bizonyosságára adattik ezen Contractus Levelünk. Sign. Nyíregyháza Die 29. Juny 1815.

Ecclesia Curatora Barto Jozeff [és további hitelesítő aláírások]

4. Johann Stross 1827. augusztus 4-én kelt ajánlata Kummer orgonájának javítására

Überschlag

Über die Nyíregyházen Evangl. KirchenOrgl Reparatur samt eigener Kösten.

¹ens Sind die 5 großen Blasbälge ganz verdorben, folglich diese müssen ganz neu beledert , und auf andere Seite verfestigt werden, samt einem neuen Wind-Rohr mit Schlosser und Tischler Arbeit.

2. Die Manual Orgl die Frösche neu beledern, die Tractura neu aufgespant, die Claviatur verleichtert, die gebrochenen Mutationen werden ganz gemacht. Eine ganze Mutacion spricht gar nichts diese wird sprechend gemacht.

3. Die Positiv Orgl sind einige Tasten die gar keinen Thon von sich geben, und die auch Thön geben sind u. auch sehr schlecht, folglich das muß ganz neu beledert werden, und die Tracture ganz neu aufgespant, und die Orgl sprechend gemacht.

4. In Pedal sind viele Feifen die nichts sprechen, und die auch sprechen sind sehr stark verstimt.

5. Die Tremula in dem solche ganz unbrauchbar ist, muß ganz aus grunde reperiert wer-den.

6. Die übrigen allen Fehler in dem Solche unzählige sind, können nicht aufgesetzt werden, sonder das ganze Werck was nur immer für Fehler sind wird alles gamacht, und auch ganz rein ausgestimt, diese Reparatur kostet 450 fl Conventz Münze.

Nyíregyháza den 4^{em} August 827

Johann Strosz Orglbauer

189. Vorspann → Forspan → forspont → frospon = előfogat (valószínű, hogy csak fogatot kért a szekér-hez, hogy ne kelljen a saját lovait 4 hétig etetni; az általános használatban sokszor azonban fuvar is jelenthet).